

© Taher Hussini

Vägar framåt

– En behovskartläggning av fäbodbruket i Sverige

Vad behöver det svenska fäbodbruket för att kunna utvecklas, väcka intresse hos allmänheten och underlätta för generationsskifte? Vi har kartlagt behoven hos det svenska fäbodbruket och lämnat förslag på handlingsplaner för att ta itu med de största identifierade utmaningarna hos fäbodbruket.

Attime AB, 2017

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling; Europa
investerar i landsbygdsområden

Detta uppdrag har genomförts av Pierre Adolfsson och Malin Johansson genom bolaget Attime AB, ett konsultbolag med marknadsföring och verksamhetsutveckling som inriktning.

Bilder i denna rapport är tagna av Taher Hussini på Östra Arådalens fäbod sommaren 2016.

Innehåll

Sammanfattning	5
Rapportens underlag	7
Svarande	8
Fäbodbruk idag	9
– Var, vem och hur?	10
Vem äger fäboden?	11
I vilken form bedrivs verksamheten?	13
Drivkrafter bakom fäbodbruk	14
Syftet med verksamhet och vad som produceras	16
Vilka djur betar fäbodmarker?	18
Hur länge tror sig fäbodbrukare fortsätta med sin verksamhet?	20
Utveckling och nätverkande	21
Försäljning	24
Marknadsföring	27
Uppfattning om certifieringar och märkningar	32
Fäbodbrukets stora identifierade utmaningar	33
Fäbodbrukets betessituation	34
Rovdjursförvaltning	38
Fäbodbruk och myndigheter	43
Behovsanalys	47
Verksamhetsnära hjälp	48
Tjänster och rådgivning	50
Kunskapscentrum och gemensam plattform	51
Förslag till handlingsplaner för fortsatt utveckling av svenskt fäbodbruk	53
1. Handlingsplan kopplat till rovdjursförvaltning	54
2. Handlingsplan för myndighetssamordning	57
3. Handlingsplan för fäbodbrukets betessituation	60
4. Handlingsplan för ökad lokal förädling och slakt	63
5. Handlingsplan för marknadsföring och försäljning	66
6. Handlingsplan för smarta småjordbruk med god djurvälstånd	70
7. Handlingsplan för att lyfta positiva värden och skapa goda relationer inom och utanför gruppen fäbodbrukare	72
8. Handlingsplan för miljöersättning och målformulering för fäbodbruk	75
9. Handlingsplan för lantraser i fäbodbruket	77
Läs mer	79
Bilaga 1. Ordlista	80

Bilaga 2: Utdrag ur Jordbruksverkets upphandling	81
Bilaga 3: Process- och arbetsbeskrivning	82

Jordbruksverket har tillsammans med Riksantikvarieämbetet, Institutet för språk och folkminnen och Sametinget fått ett uppdrag av regeringen att utveckla traditionell småskalig matkultur för att främja ett levande och dynamiskt kulturarv kopplat till mat- och livsmedelsframställning.

Föreningen Sveriges fäbodbrukare, har genom en skrivelse påpekat fäbodbrukets betydelse inom det matkulturella arvet för traditionell mjölkproduktion och förädling. Föreningen har efterfrågat en förstudie om det matkulturella arvet inom fäbodbruket där bland annat förutsättningar, behov och möjligheter skulle beskrivas och analyseras.

Landsbygdsutvecklingsenheten har inom ovanstående initiativ och som en direkt följd av skrivelsen från Föreningen Sveriges Fäbodbrukare avsatt medel för att kartlägga fäbodbrukets behov och utvecklingspotential för att bättre tillvarata dess möjligheter.

Mer att läsa om Jordbruksverkets arbete inom regeringsuppdraget finner du på hemsidan som heter Smaka Sverige: www.smakasverige.jordbruksverket.se

Sammanfattning

Vår ingång i den här kartläggningen var allmän och bred med uppdragsformuleringen att kartlägga och beskriva nuläge, behov och möjligheter för utveckling av fäbodbruk i Sverige. Utredningen skulle beakta hur traditionell kunskap kring småskalig matkultur, traditionella växter, husdjursraser och kulturmiljöer kan bevaras och utvecklas samt vara möjliggörare för att skapa nya arbetstillfällen. Samtliga svenska fäbodbruk oavsett storlek inkluderades i vår målgrupp med målsättningen att ta fram en handlingsplan för fortsatt utveckling av fäbodbruk i Sverige.

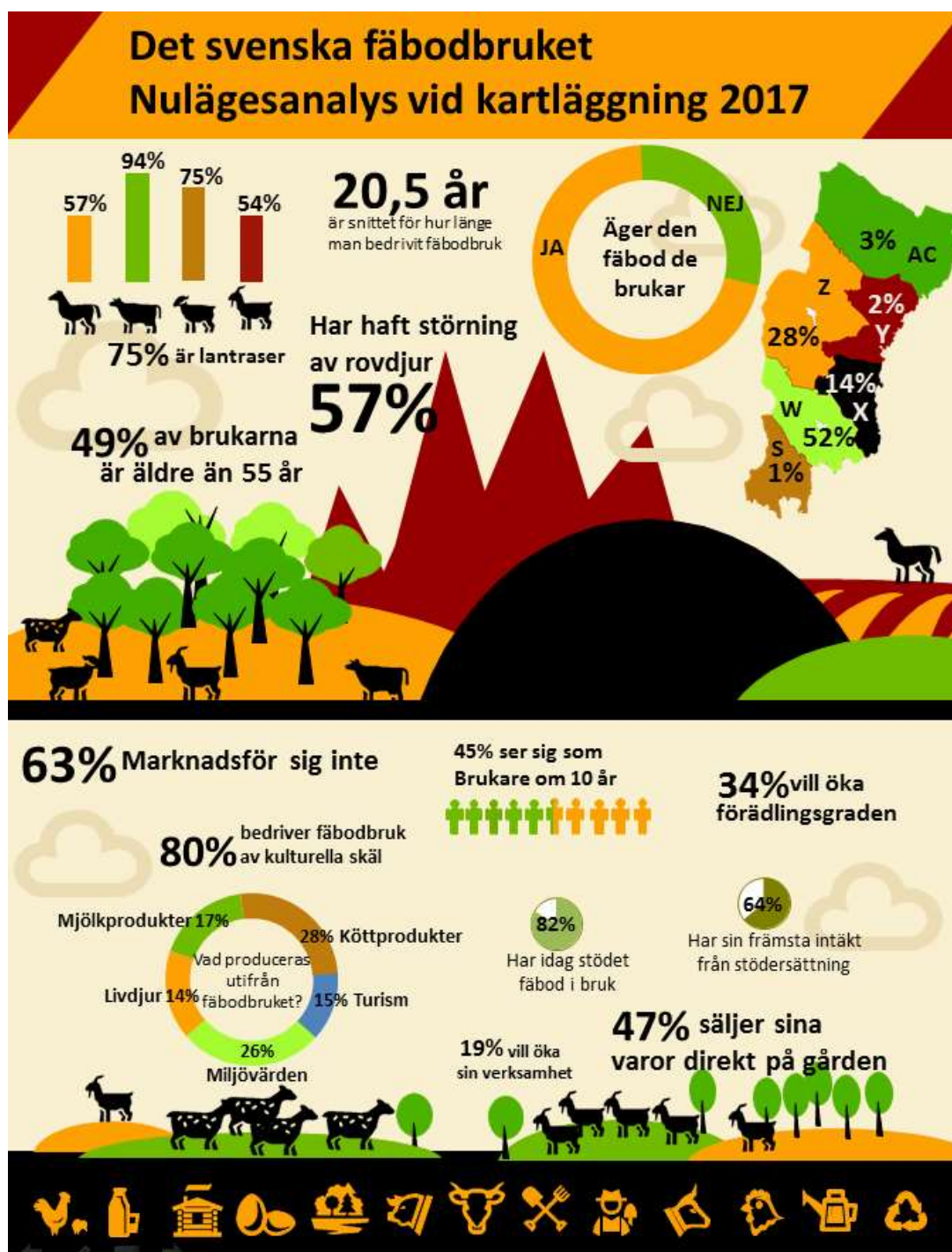
Möjligheterna fäbodkulturen erbjuder är en utveckling av ”nygamla” lantbruksformer som i sin tur erbjuder vägar in i jordbruksbranschen i mellansvenska skogs- och fjällbygder. Nya och yngre lantbrukare som är intresserade av ett småskaligt jordbruk kan inom fäbodbruk hitta sin nisch som erbjuder variation och kontrast till stordrift. Det finns många drivkrafter och en stor specialistkompetens inom fäbodkulturen som praktiskt representerar kulturarvets lokala prägel, ursprung, sammanhang och en plats historiska identitet. Genom att frigöra tid och ge utrymme för idéer som finns inom fäbodväsendet kan de mervärden som genereras både i form av kunskap och naturbetesprodukter från de här platserna synas och bli tillgängliga för fler.

Fäbodbruk ser idag väldigt olika ut. För att kategorisera på ett förenklat vis hittar vi de som representerar ett småskaligt gårdsbruk i skogs- eller fjällbygd, en form av marginaljordbruk. Därefter finner vi nötköttsproducenter vars djur betar och håller kulturmiljöer kring fäbodar i fortsatt hävd. Slutligen finns de som håller fäbodmiljöer öppna utan djur och istället sköter hävden med slåtter och röjning av sly.

Sammanfattningsvis är de stora framtidsfrågorna för fortsatt utveckling av fäbodbruk i Sverige myndigheters samordning och samarbete, att rovdjursförvaltning görs konkret och effektiv, att det fria fäbodbetet och rätten till gemensamt fritt bete bevaras och att fäbodmiljöer skyddas i kommunala översiktsplaner. Sist men inte minst väger verksamhetsnära företagarfrågor för en- och fåmansföretagare inom lantbrukssektorn tungt för en utveckling av den här branschen.

Malin Johansson

Pierre Adolfsson

Figur 1: Uppgifter sammanställda utifrån enkätsvar från 100 fäbodbrukare vid kartläggning under 2016/2017, Attime AB på uppdrag av SJV

Rapportens underlag

Vad vi kunnat förstå fanns ingen tydlig bild om vilka som är fäbodbrukare eller hur många dessa är i Sverige idag. För att få kontakt med så många som möjligt har vi använt oss av ett flertal olika källor och jämfört dessa kontaktdata för att nå de flesta som idag kallar sig fäbodbrukare eller som säger sig bedriva fäbodbruk eller fäbodbete.

Källor för kontaktuppgifter

- Föreningen FSF som har varit sammanhållande part i kommunikationen med de olika fäbodföreningarna
- Jordbruksverkets register över de som 2016 sökt miljöersättningen "Fäbod i bruk"
- Länsstyrelsen
- Identifierade centrala personer inom fäbodbranschen
- Sökt internet efter företag och personer som via hemsidor och dyl. beskriver sig som fäbodbrukare eller använder ordet fäbod i sin marknadsföring
- I inbjudan till enkät uppmanat att hänvisa till ytterligare personer som skulle kunna motta enkät och inbjudan till workshop/intervju

Totalt har vi sökt omkring 300 personer, företag och föreningar för att försöka identifiera alla som anser sig bedriva fäbodbruk oberoende av sökta stöd. En del hörde av sig och meddelade att de inte längre bedriver fäbodbruk, att de endast lånar ut djur till annan brukare, att de inte önskar delta, alternativt att de inte ansåg sig vara "riktiga fäbodbrukare". Totalt har inbjudan till enkät och workshop gått till drygt 200.

Svarande

Av totalt 125 svarande på enkät angav 100 av dessa att de idag var aktiva fäbodbrukare. Det är deras svar som vi redovisar från enkäten. Från övriga 25 personer har vi hämtat kommentarer och underlag till intervjuer men de är alltså inte en del av redovisad statistik. Detta med anledning av att fokus i uppdraget ligger på aktiva fäbodbrukare, de flesta av våra frågor var vinklade gentemot dessa.

I de fall vi gjort jämförelser mellan län har vi jämfört Dalarna, Jämtland och Gävleborg med anledning av att andra länen har få svarande. Att ha i åtanke vid dessa jämförelser är att för Gävleborg är det 13 svarande som ligger till grund för de jämförande figurerna. Dalarna står för cirka hälften av de svarande fäbodbrukare och är på det sättet tongivande i undersökningen.

Intervjuer och samtal har förts över telefon och i grupp med ytterligare 30 fäbodbrukare.

Till workshops bjöd vi in de som svarat på enkäten och dessa hölls under januari och februari i Gesunda (Dalarna) Ås (Jämtland), Hedeviken (Härjedalen) Bollnäs (Hälsingland) samt Ambjörnby (Värmland). Totalt 56 deltagare.

Att notera är att i de workshops som vi genomfört var stämningen och attityden märkbart mer negativ i Dalarna jämfört med grupperna i övriga län. Detta bör man ha i åtanke när man tittar på totaldata jämfört med de utfall vi redovisar län för län i bilagor.

Kontakter har även tagits med Naturvårdsverket, Jordbruksverket, Eldrimner, Förbundet Sveriges Småbrukare samt Tossåsens sameby och Viltskadecenter.

Under arbetets gång har vi kommit i kontakt med fjälljordbruk, finnbosättningar samt jordbrukande i renbetesland samt andra som har djur betande frigående på utmarker. I sak delar dessa företagare samma problembild som fäbodbruket men på grund av omfattningen på detta arbete har vi valt att inte inkludera dessa.

Vi har inte heller bjudit in mark- och skogsägare och ägare till fäbodars byggnader och betesmarker att ta del av enkät och workshop. Ej heller skogsbolag. Vi har främst sökt brukare av fäbodarna och då med fokus på de som under säsong ansvarar för djur och verksamhet. I vissa fall har även ägaren av djuren resten av året varit en annan person än fäbodbrukaren. Dessa har vi inte heller sökt med enkät och workshop utan istället pratat med över telefon.

Den data vi redovisar svarar inte mot hur många fäbodar i sig som faktiskt finns. Många vallar, sätrar och fäbodar finns kvar i form av byggnader och platser men används istället som fritidsområden, jaktstugor eller för annan verksamhet, alternativt står platserna lämnade "för fäfot", som exempelvis i Värmland där de ses som en sovande potential för upptag av nya säterbruk. Även staten äger fäbodar.

Med undantag för Värmland har vi främst sökt djurhållande fäbodbrukare.

Fäbodbruk idag

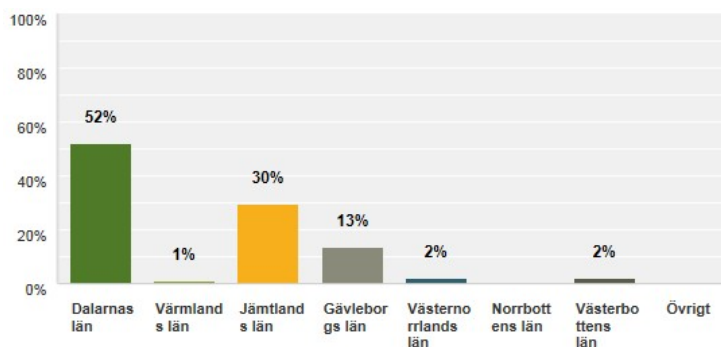
Utifrån enkät, intervjuer, samtal och annat referensmaterial presenteras i denna del vår nulägesbild av hur fäbodbruket ser ut och representeras i Sverige. Här ryms grundläggande förutsättningar och uppgifter som visar hur fäbodbruk ser ut, vilka drivkrafter som ligger bakom och vad fäbodbrukare själva tycker att fäbodbruket genererar för produkter och kvalitéer.

– Var, vem och hur?

Fäbodbete och fäbodbruk är i vissa diskussioner skilda begrepp där fäbodbete beskrivs som att djur betar marker långt bort från ett gårdscentrum, fritt eller inom stängsel. Det kan vara skogsmiljöer eller avlägsna betesmarker nära fjälltrakter beroende på om fäboden är en hemfäbod, långfäbod eller fjällfäbod. Fäbodbruk innefattar i sin tur att djurhållaren flyttar med och vistas på fäboden i upp till 5 månader beroende på vana och växtsäsong.

Vi har funnit att det idag i Sverige finns omkring 250 aktiva fäbodbruk. 2016 sökte drygt 120 utbetalning av miljöersättningen "Fäbod i bruk". Alla som brukar en fäbod söker alltså inte den specifika miljöersättningen. Uppemot 50 fäbodbruk hanterar mjölk i sin verksamhet och många av dessa söker inte stöd för sin verksamhet. Åtskilliga andra fäbodare och fäbodområden hålls öppna och tas om hand om på andra vis än med betande djur.

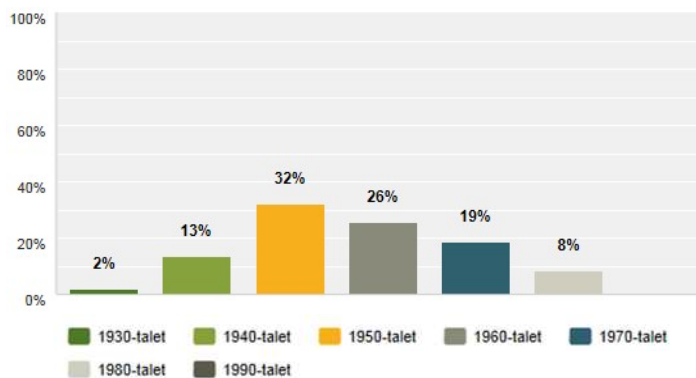
Fäbodlänerna är idag Gävleborg, Värmland, Dalarna, Jämtland, Västerbotten, Västernorrland och Norrbotten. Under arbetets gång har vi märkt att både förutsättningar och attityder skiljer stort mellan dessa.

Figur 2: Andel svarande från respektive län

Medelåldern på de träffar vi har haft har varit relativt hög och det är en hjärtefråga i fäbodmiljön hur man ska få till en förnying. Det som sticker ut är att enkäten nått fler yngre svarande i Jämtland jämfört med övriga län. 47% av brukarna är 58 år eller äldre.

Jag är född på...

Figur 3: Åldersfördelning av svarande som idag bedriver en verksamhet.

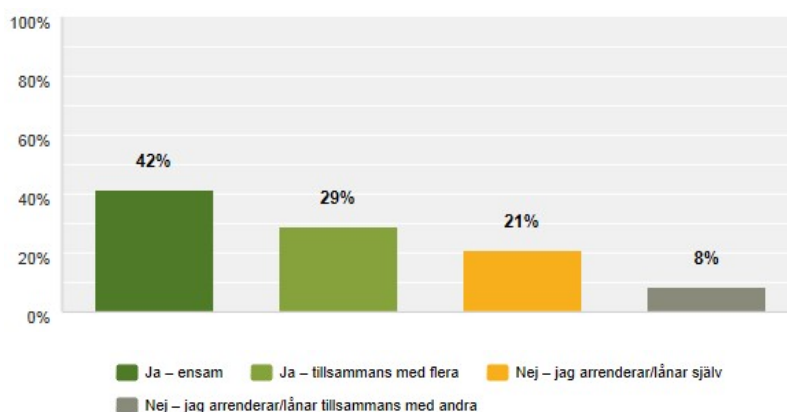
En av kommentarerna i enkäten pekar på en kanske bortglömd resurs och möjlighet när det gäller möjligheten att skapa helt nya fäbodbrukare. Av förklarliga skäl är ju dessa inte med i underlaget men svenska staten kanske är den som sitter på det största kapitalet i det fall man önskar starta helt nya fäbodbruk?

”Staten äger många fäbodar och sätrar vad är statens plan för att tillvarata sin resurs i ambitionen att ha ett levande fäbodbruk?”

Vem äger fäboden?

Vi ville ta reda på hur ägarförhållande ser ut inom fäbodmiljön eftersom vi tror att olika ägandeförhållande kan påverka förutsättningar för förändringar, utveckling och generationsskiftet.

Äger du den fäbod du brukar?

Figur 4: Presentation av ägandeförhållanden för svarande. Alla svarande som idag bedriver en verksamhet.

System för hur ägande ser ut i fäbodmiljön är fastighetsjuridiskt komplext och något ytterst lokalt och unikt för de län där fäbodar och fjällnära jordbruk idag finns belägna.

I den här frågan förstår vi att för fäbodbruk har det inte varit ägandet som varit centralt. Istället finns samfälliga rättigheter gällande bete på fäbodskog inskrivet i fastighetsregleringar kopplat till hemgårdar alternativt finns lokala sedvanerätter och traditionella nyttjanderätter som idag inte har samma lagstöd som förr.

Har ägande vid en hemgård förändrats kan även förhållanden på fäboden förändrats. Till exempel så kan försäljning av fastigheter påverka både intressen i fäbodmiljön och utvecklingsmöjligheter för fäboden som en plats för betande djur. Vad som förr varit gängse enligt sedvana är nödvändigtvis inte det längre. Det kan också vara så att

skogsskiften är sålda till en ägare men att fäbodmiljön fortfarande ägs av flera och därmed står på "ofri" grund.

Denna komplexa bild av hur fäbodar förvärvas och hur ägande är kopplat till samfällda system och hemgårdar tror vi är en av anledningarna till att det kan vara svårt att "börja med fäbodbruk" eller nystarta då del i samfällt bete förutsätter ägande av en fastighet i byn. Det är heller inte självklart att det finns hemgårdar med tillhörande fäbodar till salu liksom att det är inte är självklart att nya hemgårdar har del i en fäbod då avstyckningar kan frikopplat fäboden.

De som inte äger utan som istället arrenderar eller lånar en del i en fäbodmiljö har ingått muntliga avtal, fört samtal med samebyar, startat samarbeten med kommun eller andra löst situationen på andra sätt.

Med denna fråga står det klart att fäbodbruket befinner sig i ett otydligt klimat när "nytt möter gammalt". Fäbodbruket är beroende av att det finns en lokalkännedom och välvilja mellan markägare och fäbodbrukare.

"Samfällt för flera bybor sen många generationer"

*"Vi är en bysäter. Jag äger en andel själv och en ihop med min bror.
Totalt 10 buar på sätern"*

"Betesmarken är större än egen mark"

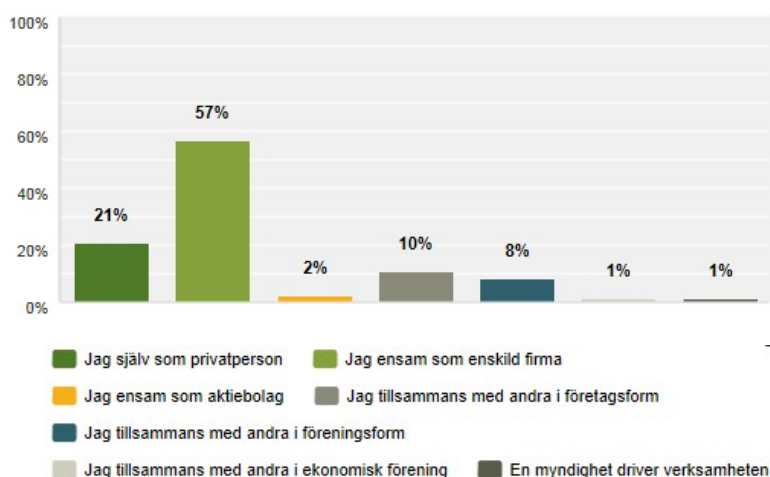
"'Mitt' fäbodbruk är en del av en större helhet med fler brukare och djurslag samt även flera fäbodmarker under säsongen"

"Mamma äger stugan, lagården står på ofri grund"

I vilken form bedrivs verksamheten?

Vi ville ta reda på vem som bedriver fäbodbruket och detta i vilken form då vi tror att förhållanden även här kan påverka förutsättningar för förändringar, utveckling och generationsskiftet.

I vilken form bedrivs verksamheten på fäboden?

Figur 5: I vilken form verksamheten på fäboden bedrivs, alla svarande som idag bedriver en verksamhet.

Kommentarer speglar att fäbodbruket till största del drivs som en självklar del i "året-runt lantbruket", främst genom enskild firma. Övriga driftsformer är i föreningsform med eller utan vinstsyften.

"Föreningen har kontrakt med djurhållare"

"Vi är en intresseförening med uppbackning och ekonomisk garanti från lokala turistnäringen, kommunen och vuxenskolan"

Drivkrafter bakom fäbodbruk

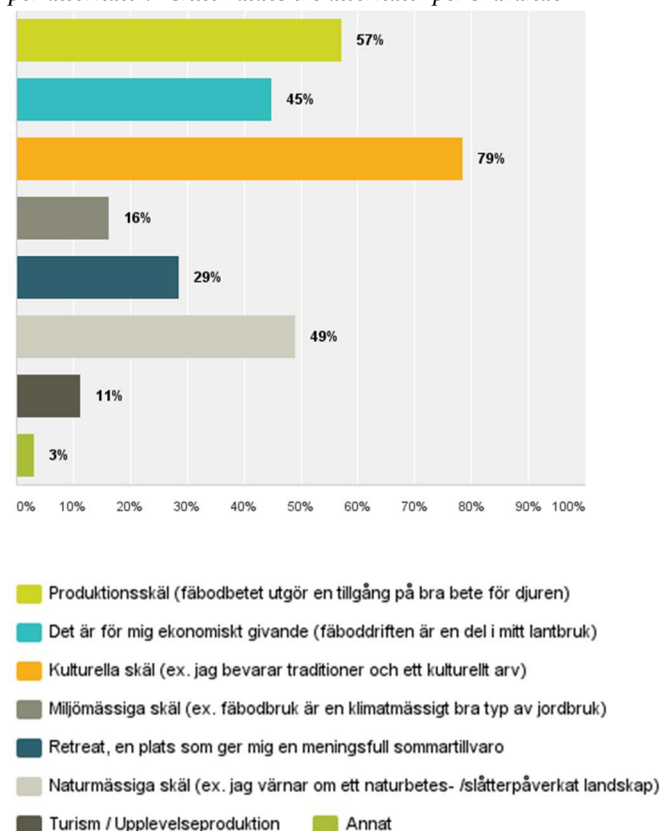
Främst är det kulturella skäl som är drivkraften för fäbodbrukare oavsett inriktning. Det som beskrivs är förvaltande av värdefulla platser men också minnen i landskapet och i miljöerna. Något som "ska" och som "måste" finnas kvar. Något som är större än museala eller materiella intressen.

Enkelheten och det fria i fäbodbruket beskrivs också. Att bruket berikar året-runt-jordbruket med variation och något som skapar andra relationer till djuren när de får beta fritt och hållas i en friare miljö.

Därefter står produktionsskäl starka, framför allt i Dalarnas- och Jämtlands län. Många uppger att de inte har betesmarker på andra ställen. I Gävleborg är turism och upplevelseproduktion mer framträdande.

Huvudsakliga anledningarna till att bedriva fäbodbruk

I denna fråga var flera svarsalternativ möjliga, de data som visas i procent skall ses som andel av 100% per alternativ. I snitt valdes tre alternativ per svarande

Figur 6: Presentation av de huvudsakliga anledningarna till att svarande bedriver fäbodbruk. Alla svarande som idag bedriver en verksamhet.

"Det är inte en lätt fråga att svara enkelt på eftersom det är en kombination av många saker. Egentligen är det ju sättet att leva och det medför oftast i slutändan en merkostnad och ett merarbete, men det är liksom nått som sitter i generna och man kan inte låta bli att längta till sin fäbod tidigt på vårvintern redan när snögloppet kommer. Även om det många gånger är slitigt och man undrar vad i helskotta man pinar och håller på för. Går inte att förklara helt enkelt."

"Friheten med fritt betessök och möjligheten att hålla djuren in situ ger en stor tillfredsställelse och ro i själen!"

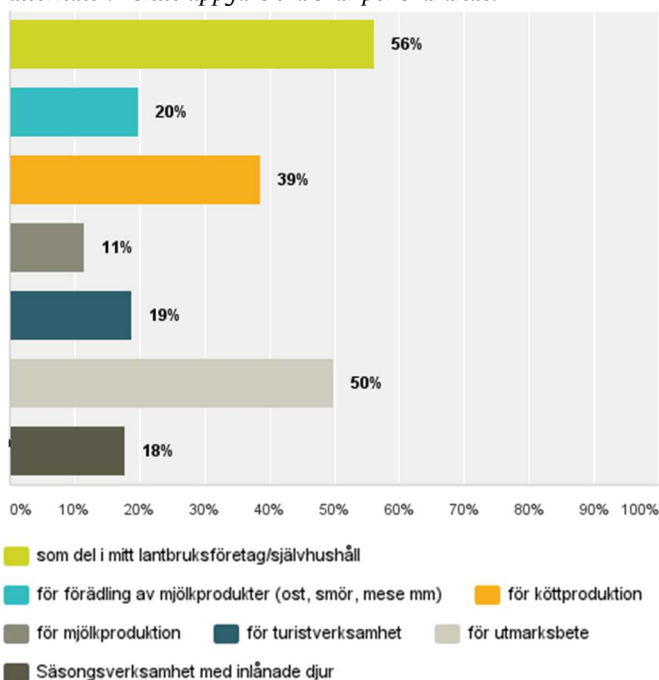
"Det är för mig en personlig inställning att jobba med djur på det här viset, att göra samma 365 dagar om året ger mig ingen livskvalitet eller ro. Man förstår sig på djur på ett annat sätt när man håller dem såhär"

Syftet med verksamhet och vad som produceras

Det finns olika former för verksamheten på en fäbod och för att hitta olika kategorier och vad produktionen anses vara ställde vi två olika frågor. Svaren visar att det är främst för utmarksbete fäbodbruket bedrivs, ibland i kombination med mjölkförädling eller annan verksamhet. Att det är en del i ett lantbruksföretag dominerar också. Mjölkhanteringen på fäbodar utmärker sig mest i Dalarnas län, där Jämtlands län istället visar ett fäbodbruk för köttproduktion. I Gävleborg är det för utmarksbete och för turism med säsongsverksamhet med inlånade djur som dominerar bland svaranden.

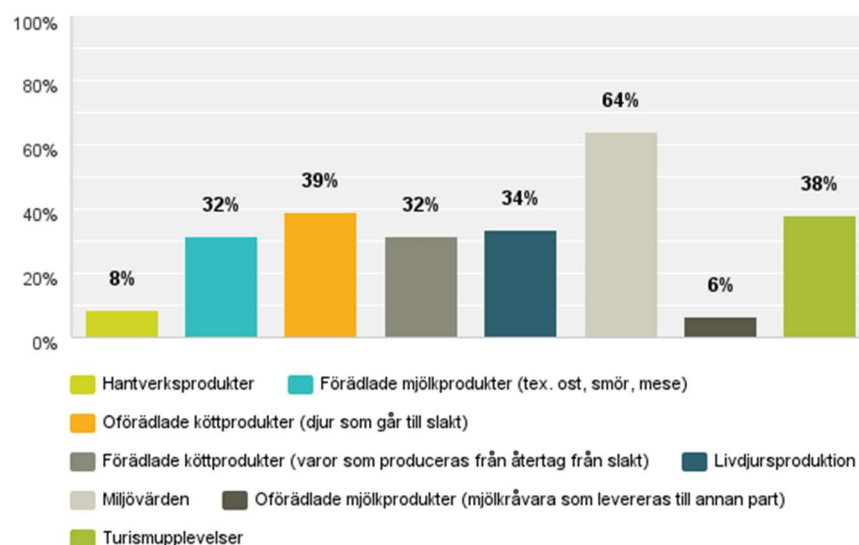
Vilken av följande kategorier beskriver bäst ditt fäbodbruk?

I denna fråga var flera svarsalternativ möjliga, de data som visas i procent ska ses som andel av 100 % alternativ. I snitt uppgavs två svar per svarande.

Figur 7: I vilket syfte fäbodbruk bedrivs fördelat på alla svarande.

Vad produceras utifrån verksamheten på fäboden?

Figur 8: Resultat av frågan om vad som produceras utifrån verksamheten på fäboden. Fördelat på alla svarande som idag bedriver en verksamhet.

I kommentarer beskrivs även samhällsnytta i form av ett kulturellt bevarande och ett bevarande av kunskaper. Att många även anser att de utför en större samhällsnytta kombinerad miljönytta som dessa tror att fler skulle uppskatta om det syntes eller uppmärksammades mer. Andra utkomster av fäbodbruket anges vara kurser, läger, fäbodmat, logi, förståelse och kunskap om människors materiella historia, upplevelser som inte är kopplade till turism. Vackra platser som kommun och region kan framhålla som attraktivt för regionen.

"Ett kulturlandskap värderas högt emotionellt märker jag, men det betalar sig inte av att ta "inträde". Det går inte att ta betalt för heller, vem är jag att ta betalt för ett landskap?"

"...en stor folkbildningsinsats då vi berättar väldigt mycket om fäbodbruk förr och nu samt områdets historia för våra gäster"

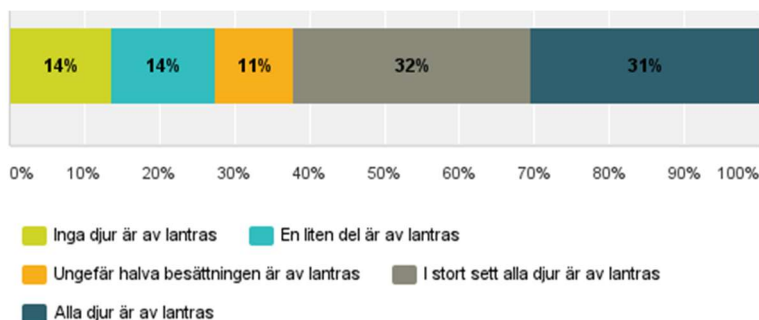
"som del i mitt företagande med kulturevenemang, hantverk, böcker om fäbodliv och agrarhistoria"

"Harmoni är det vi säljer på fäboden, i olika praktiska uttryck men det är det vi säljer allihop"

Vilka djur betar fäbodmarker?

Det är verksamhetsinriktningen som väljer val av djurslag och raser. Vi frågade efter en skattning av andelen lantraser i besättningen och efter vad som ansågs bäst och mest svårt med valt djurslag i sitt fäbodbruk.

Uppskattad andel lantraser i besättningar som betar fäbodar

Figur 9: Andelen av besättningen som är av lantras fördelat över alla svaranden med verksamhet idag.

Få kor av lantras

Fjällraserna och rödkullorna är mindre och lättare att hantera, de tar sig bättre fram i markerna, djuren upplevs friska och starka, att rasen generellt sett mjölkar mindre men att mjölken lämpar sig för osttillverkning. Att lantrasen är en självklar del i inriktningen. Att djuren "blir kloka på skogen", de kan föda sig på magert fjällbete. Flockens sammansättning, åldersfördelningar och individerna är betydelsefulla. Svårigheter uppges vara att djurskyddsregler inte tar hänsyn till individuella system. Lätta kalvningar, motståndskraft mot juverinflammationer i kobesättningar, dessa kvalitéer ter sig inte särskilda lantraserna i sig utan det individuella valet.

"Våra kor är mycket värdefulla för fäbodbete/bruk. En del av korna är mer än 15 år gamla och har gått på skogsbete i obruten tradition. De vet precis hur de ska röra sig, föda sig på skogen och undvika rovdjur..."

"...(Fjällkor) är bäst lämpade att gå på fäbod, de tillgodogör sig maten. Jag har en fjällfäbod och de äter örter och annat som finns. Jag tycker även att det är en fördel att de är lite mindre djur, de lättare att hantera om något skulle hända. Det som är svårt är avelsbasen, men har egen tjur, LRF borde ta tag i det här att man inte ska kunna få dem handtama genom förbudet mot uppbundna djur."

"Jag har de djuren jag har för det är de djur som fungerar bäst. Jag har haft moderna raser av kor, men de är inte lika bra fodersökare, de mjölkar för mycket, de kommer inte hem på kvällen, de blir utslitna för fort. Mjölken är inte lika bra. Mjölken från mina kor ger mer i utbyte när vi gör smör. Jag upplever att fjällkorna jag har är gladare och piggare, mer nyfikna."

"Jag är mycket orolig för att det troligtvis blir krav på att nötkreatur inte får hållas uppbundna. Kravet blir ju redan i sommar aktuellt för tjurar. Då blir det svårt att hålla egen tjur vilket är viktigt för att minska risken för inavel. Det skulle också förstöra möjligheten att använda min ladugård där jag handmjölkar morgon och kväll."

"...det kan det vara problematiskt att hitta ersättningsdjur av lantras."

Getter och får

För de som har getter och får nämns kvalitéer som ett upplevt bättre flockbeteende i skydd mot rovdjur hos lantraser. Att en blandning av djurraser, exempelvis hästar och får också ger ett skydd mot rovdjur. Att får är mer oskyddade än andra husdjur mot rovdjur. Att lantraser inte når samma slaktvikter. Att getkött inte är efterfrågat. Individer uppges vara svårersättliga om man är med i olika fårhälsoprogram ex. för maedi-visna.

"Vi har bytt fårslag till lantras för de har instinkterna kvar att hålla ihop flocken och vakta. Men de producerar inte några tunga slaktkroppar"

"Tycker dalapälsfåren är lätthanterliga i fäbodmiljö eftersom de gärna går i flock och är både nyfikna och utnyttjar betet väl, de är exemplariska mödrar och skyddar lammen perfekt."

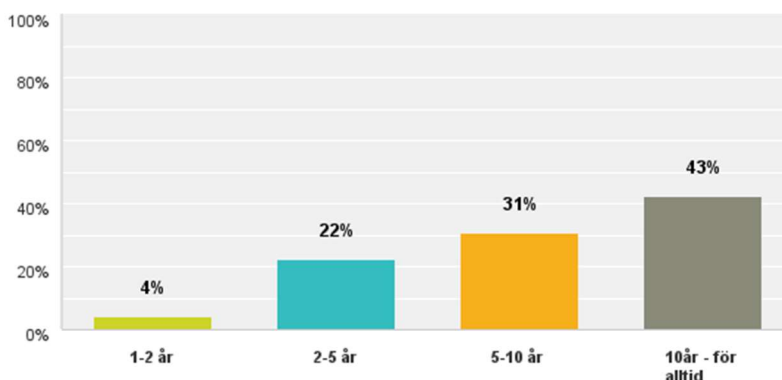
Dikobesättningar

Att föda sig på skogen med bra tillväxt, ej nödvändigtvis lantraser. Korsningar eller köttraser såsom Hereford, Simmental. Flockegenskaper viktigare än individer. Stora flockar skyddar mot rovdjur.

Hur länge tror sig fäbodbrukare fortsätta med sin verksamhet?

Med den här frågan ville vi ta reda på hur många år svarande trodde sig fortsätta med sin fäbodverksamhet.

På hur lång horisont tror du att du kommer bedriva verksamhet på en fäbod?

Figur 10: Hur stor andel av svarande som ser sig som fäbodbrukare om 1-2 år, 2-5 år, 5-10 år respektive 10 år till för alltid. Fördelat över alla svarande med verksamhet idag.

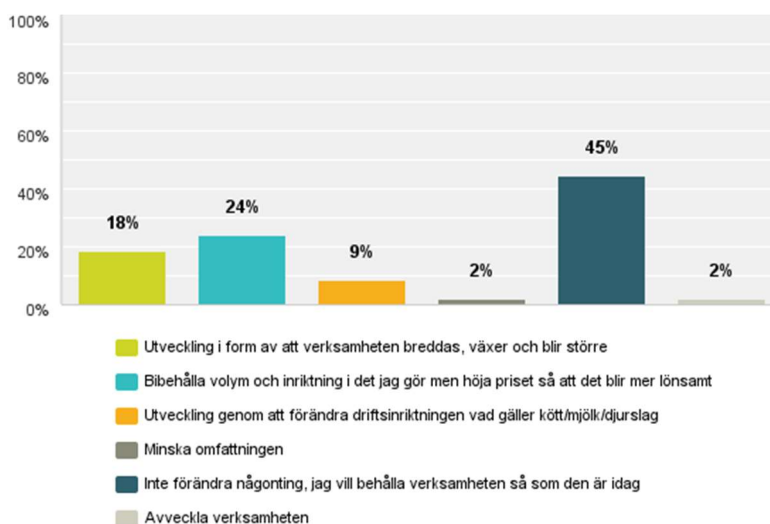
Kommentarerna till den här frågan visar hur fäbodbrukare ser på framtidsutsikter men visar också blandad optimism och pessimism.

Flertalet kommentarer över alla svarsalternativ uppger att de vill fortsätta men att förutsättningarna för detta inte längre anses finnas. Att när problemen, pålagorna, hindren blir för många lägger man ner verksamheten och det med sorg. Kommentarererna tyder på att många vill fortsätta till "döddagar" eller "så länge orken räcker till" till pension eller så länge "grundläggande förutsättningar" finns för att kunna fortsätta. Svarande har exempelvis uppgett "10 år - för alltid" men lämnat kommentaren "en pålaga till så lägger jag ner". Det upplevs uttryckas en del tråkiga erfarenheter eller en trötthet över att "kämpa", detta oavsett om man angett 1-2 år eller 10 år -för alltid.

Utveckling och nätverkande

Hur ser fäbodbrukare på sin önskade utvecklingsriktning och möjlighet till nätverk för att komma dit man önskar? I enkäten ställde vi frågor om framtidsscenarios och samarbetsmöjligheter. Hälften av svaranden är nöjda med sin verksamhet som den ser ut idag, andra uttrycker en mångfald av kreativa idéer som prövats eller som skulle vilja testas. Bland annat försök att göra turistsatsningar eller att hitta kanaler för att sälja sina produkter, med olika resultat. Andra uppger att de skulle vilja ändra sin driftsinriktning för att exempelvis ta betalt för kunskaper snarare än produkter.

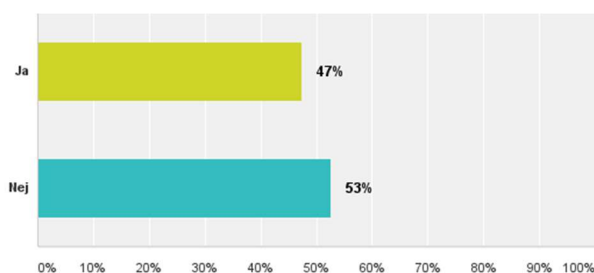
Om du måste välja mellan följande scenario för den önskade utvecklingen i ditt fäbodbrukande vilket väljer du då?

Figur 11: Presentation av hur svarande önskar se sitt fäbodbruk framöver. Flest svarande vill inte förändra någonting följt av att bibehålla volym och inriktning men höja priset så att det blir mer lönsamt. Ytterst få eller inga vill minska omfattningen eller avveckla verksamheten.

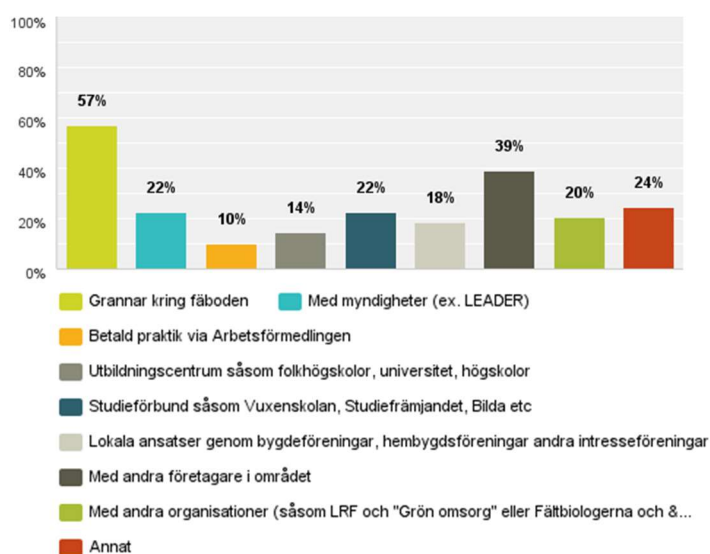
”... Jag vill skapa ett kunskapscentrum för fäbodbruk, naturbeten och hållbara jordbruk”

Har du försökt dig på någon typ av samarbete för att utveckla ditt fåbodbruk?

Figur 12: Resultat av frågan angående hur många som sökt samarbete eller ej.

Om du svarat JA på föregående fråga, på vilket sätt har du sökt samarbete?

Figur 13: Resultat över hur samarbeten ingåtts kring verksamheten på fåboden.

Med grannar kring fåboden nämns i kommentarerna främst andra delägare i fåbodmiljön, bland annat genom så kallade fåbodlag eller samfällighetsföreningar. Värmland visar nya samarbetsformer där även skogsägare och "passiva" markägare engagerats i ett mer aktivt bruk, nya typer av föreningar med koppling till en marknad har här även initierats. "Annat" anges i kommentarer vara regionala samarbeten med andra företag som bedriver turistverksamheter, sameby, jaktlag, hushållningssällskap, kommunen och länsstyrelsen.

"Kontakt med asylsökande etc. vilket inneburit både god integration, spännande erfarenhetsutbyte av djurskötsel i skilda delar av världen och nödvändig förnygring av fäbodbrukarna"

"Har fått förfrågan från annan företagare att utöka med servering"

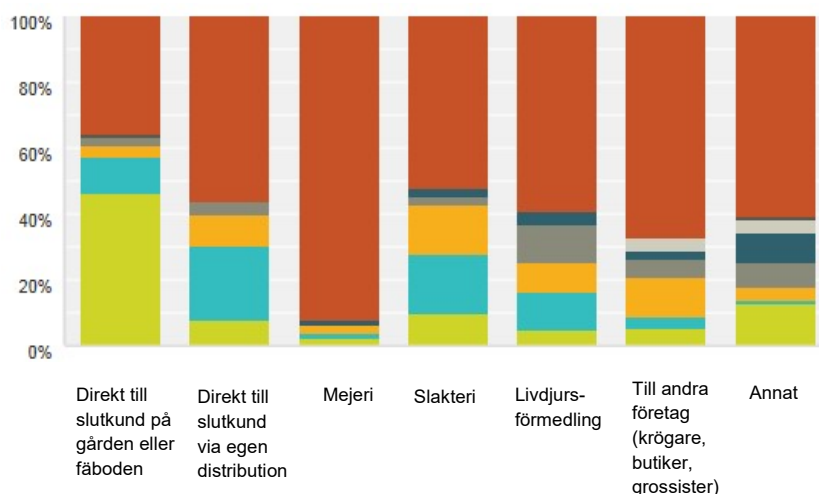
"Ja genom kontakt med andra fäbodbrukare och andra djurhållare. Genom gemensam kompetensutveckling med andra djurhållare"

"Till viss del. Men jag bestämde mig tidigt att det här livet älskar jag men det skall drivas som ett företag"

Försäljning

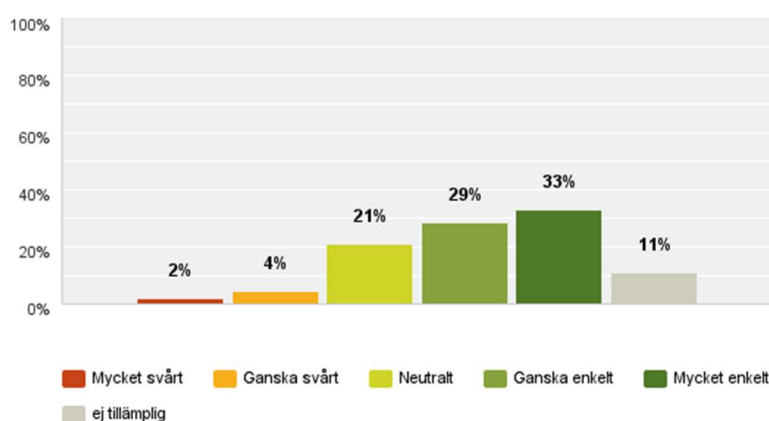
I princip alla fäbodar vi kommit i kontakt med säljer i någon form produkter eller tjänster antingen direkt till slutkund eller till slakt/liv eller mejeri. Ekonomiska förutsättningar och bristande lönsamhet anses vara en av de största utmaningarna inom branschen. Följande sidor behandlar därför frågor kring försäljning och avsättning för varor och tjänster som produceras.

Hur varor/tjänster säljs

Figur 14: Rangordning av fäbodbrukares försäljningsvägar för sina produkter/tjänster. För alla svarande med verksamhet idag.

Möjligheten att få avsättning för producerade varor/tjänster

Figur 15: Hur fäbodbrukare anser möjligheten att få avsättning för sina varor och tjänster som produceras. Alla svarande med verksamhet idag.

De som utarbetat en plan för att sälja sina produkter och tjänster har hittat sina kunder i den utsträckning de önskar alternativt att försäljningsvägar redan är vedertagna såsom när djur skickas till slakt. Alternativt är kunder lokala och känner till fäboden, de "kommer av sig själva". Det som uppges svårt i relation till den här frågan är att "driva allt själv" med regler och förordningar som ska följas som ensamföretagare och djurhållare eller matproducent, samt tiden för att hitta på nytt och orka ändra om.

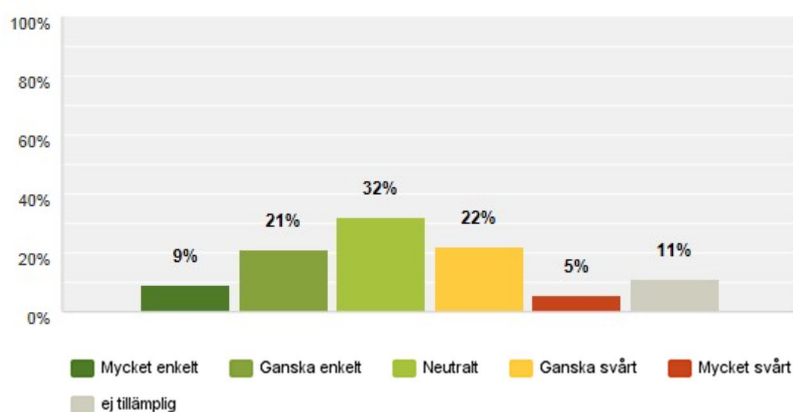
*"Jag har mest hemslakt för priserna är för låga när jag har så få
djur, sålde förr smör till restaurang"*

*"Vi delar på köttet inom föreningen / avsättning inom
fäbodkollektivet"*

*"säljer till vänner som fått upp ögonen för kvalitén. Smöret är det
inget problem med."*

"Säljer inte då jag inte har ett godkänt mejeri för försäljning"

Möjligheten att ta "bra betalt" för varor/tjänster

Figur 16: Hur fäbodbrukare anser kring möjligheterna att ta "bra betalt" för sina varor och eller tjänster som produceras, fördelat på alla svarande med en verksamhet idag.

70 % av svaranden ser ingen svårighet med att ta "bra betalt" för sin produktion. Övriga beskriver att det är svårt att hitta en kund som vill betala mer för produkten men också att man inte önskar ta mer betalt för sin produkt då man säljer till en granne som alltid köpt exempelvis smör. Det uttrycks ett värde i en vardagsnära kontakt med den kund som nödvändigtvis inte har mycket pengar. Sen vet man att köttet man kan leverera har en viss kvalitet men att den försvinner i den logistik som idag finns kring slakt.

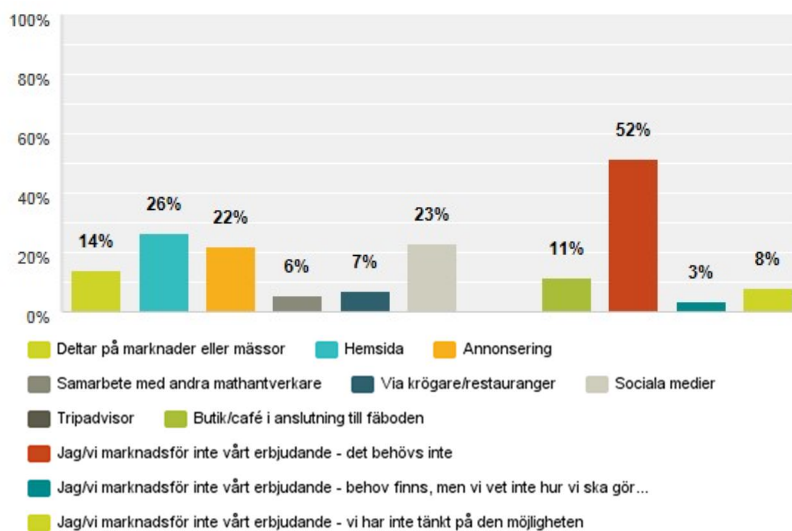
"Det vi säljer av både produkter och bokningsbara upplevelser får vi ok betalt för, men det är oerhört mycket mer tid och arbete som läggs ner för att allt på gården ska fungera och platsen omhändertagas som inte ger några intäkter, så slutsumman för driften blir mer ideellt arbete än ersatt arbete."

"Att ta bra betalt kräver en stor kundkrets som inte köper produkterna som basföda o. kan betala mer."

Marknadsföring

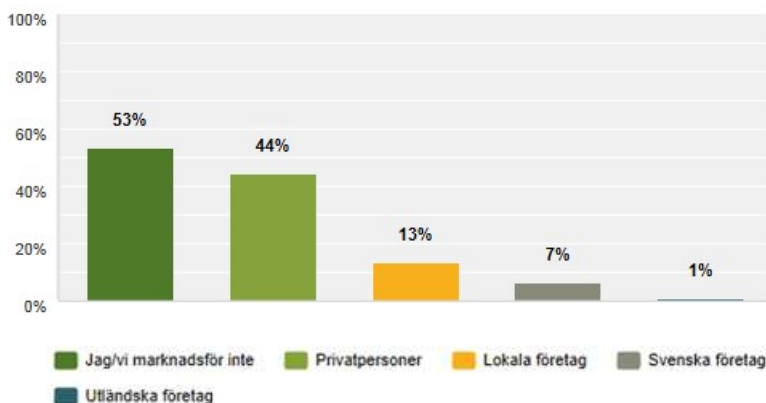
Vi ser främst att fäbodbrukare inte marknadsför sig alls. Kunder finns och kommer till fäboden utan reklam. Om marknadsföring finns sker den i nära anslutning till verksamheten. Vart fäbodbrukaren vänder sig i sin marknadsföring skiljer sig beroende på inriktning och om fäbodbrukare har en verksamhet med konventionella produkter som t.ex. djur som går till slakt, alternativt om det är en mindre verksamhet med få djur och mejerihantering eller besöksnäring.

Hur marknadsför du dina varor/tjänster?

Figur 17: Hur fäbodbrukare marknadsför sig själva, alternativt inte marknadsför sig. För alla svarande med verksamhet idag.

Vem vänder du dig till när du marknadsför dina varor/tjänster?

Figur 18: Vem fäbodbrukare vänder sig till i sin marknadsföring. Alla svarande med verksamhet idag.

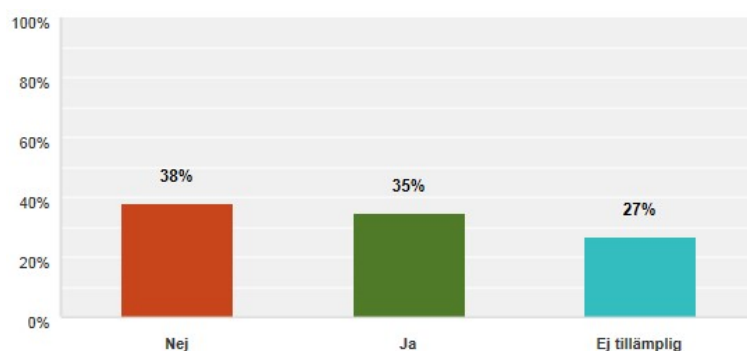
"Listar intresserade under året och kontaktar dem inför slakt."

"Marknadsföring är A och O för min verksamhet"

"Osten säljer sig själv"

"Vi har inte marknadsfört oss på annat sätt än att det har spridit sig via vänner, bekanta och tidigare kunder. Framför allt säljer vi kött direkt till privatpersoner och lite till restaurang. Dock skulle vi egentligen behöva se över vår prissättning."

Skulle du vilja öka förädlingsgraden på de varor du säljer?

Figur 19: Om fäbodbrukare skulle vilja öka förädlingsgraden på de varor som säljs eller inte. Fördelat mellan alla svarande med verksamhet idag.

Det finns tankar och viljor om förädlingsgrad och förändring men det upplevs vara hindrande och tidskrävande att sätta sig in i vilka regelverk man kommer omfattas av. Till viss del kan säkert traditionen av att lantbruket är producent och inte förädlare av varor spela in i uppfattning i denna fråga.

"Ja jag vill lära mig mer om förädling..."

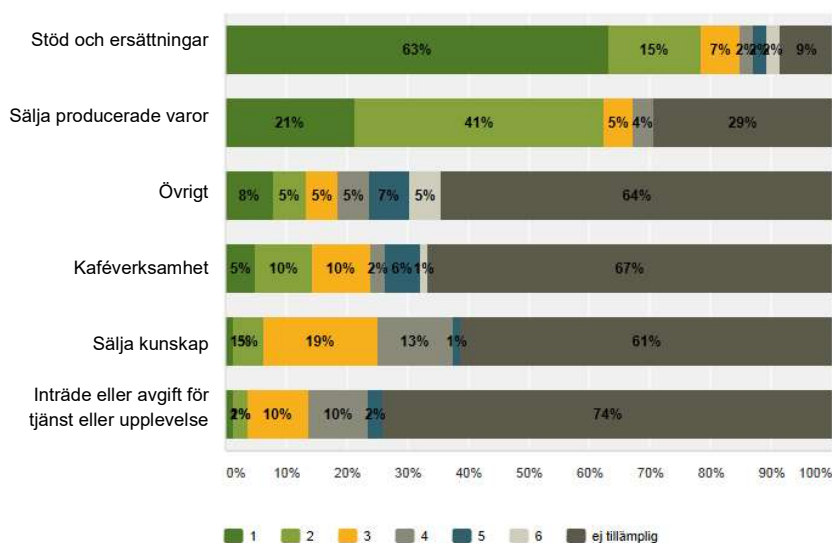
"Skulle vilja öka förädlingen på "paketeringen", logga och etiketter etc."

"...frikaförsäljning betungat av att livsmedelsreglerna hindrar matberedning på plats."

"..Boende och upplevelser som man kan ta betalt för"

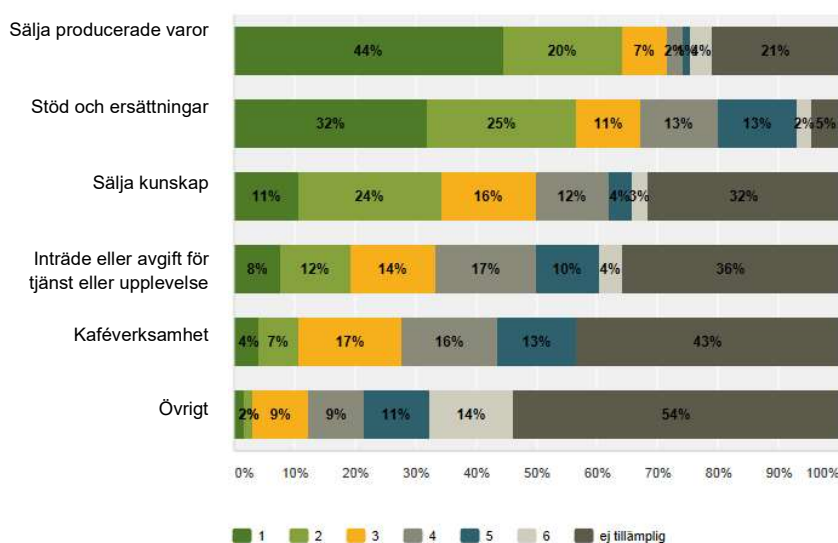
"Skulle vilja öka på mängden mjölk som produceras till ost. Då hade det burit en anställd på vintern också. Annars ganska nöjd."

Uppskattad fördelningen av totala intäkter

Figur 20: Resultat av hur fäbodbrukares intäkter uppskattas till genom rangordning

Drömscenariot för intäkter

Figur 21: Resultat av hur fäbodbrukare önskar att intäkterna skulle se ut

Det vi ser i de här två frågorna är hur stöd och ersättningar trillar ner i önskescenariot, många önskar att fler intäkter kom från verksamhet och andra aktiviteter. Anledningar till att det inte ser ut som det gör förklaras bland annat på att det är komplicerat att organisera besöksströmmar och parallellt hantera sin verksamhet med djur och eventuell förädling. Andra skulle vilja utveckla men har inte tid eller arbetskraft för detta. Många bedriver sin verksamhet ensam.

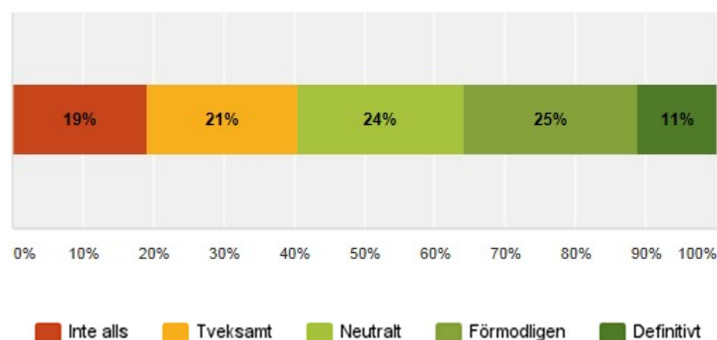
"Avgift för upplevelse oerhört utvecklingsbart."

"Jag skulle vilja ha mer turister. Det handlar inte om att jag ska sälja smör utan att jag vill utveckla försäljningen av kunskap. Det som är svårt är att veta mitt värde och hur jag bäst kommunicerar det."

Uppfattning om certifieringar och märkningar

Ett sätt att få mera betalt eller nå nya marknader kan vara via certifieringar och märkningar. Angående produktbenämningar, certifieringar och ursprungsbeteckningar bad vi svarande ställa sig till följande påstående:

En certifiering skulle påverka min möjlighet att sälja och få bättre betalt

Figur 22: Resultat av hur svarande uppskattar en certifierings påverkan på att kunna sälja och få bättre betalt. Alla svarande med verksamhet idag.

Kommentarer och samtal skiljer sig från utfallet av svar. I figuren ovan ser vi att en tredjedel tror att en certifiering förmodligen eller definitivt skulle påverka möjligheten att sälja och få bättre betalt. De som är tveksamma beskriver att de upplever sig vara för små för att det ska löna sig med en certifiering. "Varumärket" sitter i de fallen i fäboden i sig och i den egna personen. Den egna certifieringen sitter i att produktionen är platsbunden, nära ursprunget.

"I samtal kan man beskriva produktionsformen och de avgifter som en certifiering innebär. Vid direktförsäljning till konsument är förtroendet viktigare än någon stämpel."

Något som verkar gynna både ilska och hopplöshet är att ordet fäbod är patenterat av ett företag utan anknytning till fäbodar i sig. Vi upplever inte att det i gruppen finns något intresse i att äga ett patent utan att ordet bör vara fritt såsom "gård", "fjäll" etc. Här tror vi att det finns praktiska lösningar som möjliggör användandet av ordet fäbod i kombination med något annat epiteta. "Producerat på fäbod" skulle kunna vara ett sådant exempel. Då borde man komma ifrån problemet med registrering men ändå få med det som är det viktiga. Om alla använder t.ex. denna beskrivning konsekvent så uppstår över tid en igenkänning. Dessutom kan inte den som inte uppfyller beskrivningen använda den eftersom den berättar om ett ursprung inte ett registrerat varumärke. Detta är ett tydligt exempel på en fråga som behöver stöd i form av dedikerad resurs för att lösa själva sakfrågan och en helt annan resurs för att sedan informera, implementera och strukturera för att på så sätt nå slutresultatet.

Fäbodbrukets stora identifierade utmaningar

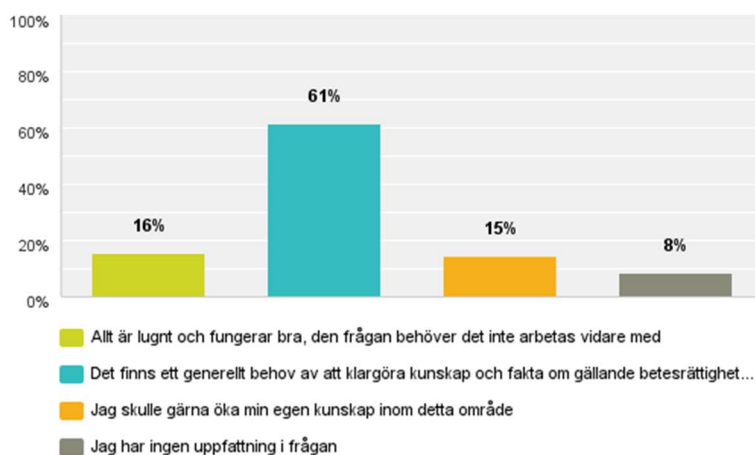
I vår research och i våra kontakter med FSF har ett antal frågeställningar framkommit som utkristalliserar sig som extra viktiga frågor för fäbodbrukarnas dagliga verksamhet och inte minst utvecklingsmöjligheter. Dessa anges av FSFs styrelse vara de grundläggande förutsättningarna för att fäbodbruk som företeelse ska kunna leva vidare.

1. Fäbodbrukets betessituation
2. Rovdjursetablering och förvaltning
3. Att myndigheter bemöter fäbodbruk med en samlad ambition

Fäbodbrukets betessituation

Frågan om fäbodbrukets betessituation är fastighetsjuridiskt komplex men uppges vara grundläggande om man ska prata om en utveckling av fäbodbruk.

Hur ser du på kunskaperna om och rättsläget vad gäller mulbetesrätt, betesrätt, samfällt bete för fäbodbruket?

Figur 23: Resultat på frågan huruvida det finns ett behov av att klargöra kunskaperna om och rättsläget vad gäller mulbetesrätt/betesrätt/samfällt bete för fäbodbruk. För alla svarande med verksamhet idag.

Betet av utmarker var förr reglerat genom samfällt bete där olika byar och socknar hade olika system. I fäbodlänen har detta nu "somnat in", förändrats, skrivits bort, antingen för att ingen finns kvar som brukar systemet och att andra verksamheter istället tagit vid eller att det aktivt skrivits bort genom fastighetsregleringar. Fäbodbruket har också förändrats och detta har i vissa fall skapat konflikter med markägare och skogsbruk. De fäbodlar som nu finns och brukas förlitar sig antingen på äganderätt som när fäbodbrukaren själv ensam äger vallen och omkringliggande skog alternativt på äldre nyttjanderätter, fäbodlag där skogs- och markägare är delaktiga, fungerande samfälligheter eller på de egna möjligheterna att upprätthålla goda kontakter och förståelse för bruket. Ändå finns olika komplexa situationer kring det här.

Vi hittar tre olika områden gällande betessituationen

1. Där det finns sedvana och mulbetesrätt kan nytt inflytande uppstå som förändrar förutsättningarna. Exempel kan vara ägofredslagen som enligt sedvana är omvänd på fåbodar. Den som vill skydda inägor mot djur får själva stänga dessa områden. Ett annat exempel kan vara att mulbetesrätter skrivs bort ur fastighetsbeskrivningar.

"Ska man uppta ett nedlagt fåbodbruk så kan mulbetesrätten ha upphört! Själva måste jag ha markerna inhägnade på grund av det"

"Jag har inga problem, men det bör klargöras att bete på fåbod får göras. Tyvärr blir fler av byggnaderna bara fritidshus och förståelse med arbetet med djurhållning kan vara svår att förstå. Fåbod kontra fritidshus är en svår kombination med fel folk i båda lägren"

2. Det behövs lokal organisering kring rättigheter och skyldigheter kopplat till sedvanor och bete som sker ostängslat på samfällad mark/annans mark. Om bruket hävdar en sedvana men inte representerar gängse bild av vad sedvanligt fåbodbruk har för skyldigheter skapas låsta lägen som påverkar hela skalan av de olika fåbodbruk som bedrivs. Äganderätten drivs framåt då sedvanerätter upplevs missbrukas för fel syften.

*"Vem har betesrätt? Markägare? Ickemarkägare? Djurhållare?
Hur bevakas betesrätten?"*

3. Det finns fåbodar där detta inte upplevs vara ett problem, det finns upprättade goda samarbeten och kontakter och utöver detta lokala förutsättningar som stötts av kommun och region, omgivande kultur och historia, starkt lokal identitet och prägel på ett lokalsamhälle. Det finns fungerande samarbeten med olika parter engagerade.

"Jag tycker inte man ska väcka den björn som sover. Har inget problem så varför börja rota runt. Kanske blir en försämring om det visar sig att jag inte har någon rätt i egentligen. Här gnäller ingen markägare, man måste ju visa hänsyn själv också"

"Aldrig varit något problem, tror det beror på fåbodbruket bedrivits i obruten tid, mkt. bete i besparingsskogen. Känner stöd från kommunen"

"Där jag har mina djur fungerar det bra och eftersom jag är markägare och som delägare i fåbodskogen har jag betesrätt"

Framgångsfaktorer för bete på fåbodskogen

Utdrag från material från workshops:

<i>Start</i>	Kommunen ska vilja ha fåbodar och det ska kunna ses i översiktsplaner och i områdesbestämmelser Lokala kontakter vid uppstart, samebyar, andra besöksnäring, jaktlag Engagemang tillsammans med skolor och andra föreningar Fåbodlag, sambrukarföreningar – diskutera och kom överens, gemensam skötsel God kommunikation om verksamheten och bra tillsyn av djuren Sammanfattning om vad servitut, sedvanor och betesrätter innebär som går att finna på exempelvis kommuners hemsidor. En kort enkel och överskådlig skrift som beskriver rättigheter och skyldigheter kopplat till sedvanerätt, nyttjanderätt, mulbete.
<i>Att fortsätta med</i>	Goda dialogmöten mellan fåbodbrukare och markägare Ansvarsfullt fåbodbruk med god kunskap och servitut och rättigheter

Figur 24: Utdrag ut material från workshops. **Start** ger förslag på frågan: "Vad skulle vi behöva börja med för att förbättra förhållande kring bete på fåbodskogen?". **Att fortsätta med** ger förslag på frågan "Vad är det som fungerar bra idag och vad är det vi skulle fortsätta med för att förbättra förhållanden kring bete på fåbodskogen?"

Förutsättningar och önskemål

- Bruket har bedrivits på platsen länge och utan avbrott. Nyttjanderätt, sedvanerätt, servitut, mulbetesrätt är känt och finns kvar kring sätern/fåboden och denna är respekterad från båda håll.
- Äger själv all mark och skog som brukas och betas alternativt att marken som betas är inhägnad – tydligt avgränsad.
- Engagerad kommun/kommunallråd och/eller annan "högre instans" såsom landshövding värdesätter och stöttar, framhäver och gynnar fåbodbruk som företeelse och fåbodbrukaren som lantbruks/livsmedelsföretagare. Exempel är besparingsskogen i Älvdalen som stöttar djurhållare i kommunen med både djurbidrag, veterinärbidrag och specifikt stöd till fåbodbruket.
- Att kommun och lantmäteri visar hänsyn till fåbodverksamhet vid utveckling av stugbyar eller fritidshusområden i områdesplanering, för enskild fåbodbrukare finns ingen annan mark som skulle kunna kompensera för förlusten av betet på fåboden.
- Engagerad länsstyrelse. Goda exempel är Värmlands länsstyrelse som hjälpt till med publicitet, information och rådgivning samt visat en positiv attityd, vilja och kunskap. Länsstyrelsen hör samman att det inte nödvändigtvis är traditionella jordbrukare som närmar sig regler som för en utomstående kan vara

svårbegripliga, såsom SAM Internet. I Jämtlands län verkar fäbodbruk även ha ett högt anseende och det upplevs finnas bra samarbete med tjänstemän.

- En tydlig handlingsplan för säter/fäbodbruk från Länsstyrelsen där markägare och skogsbruk är med i dialogen.
- Bruket behöver finnas i ett lagrum. På grund av en förändrad kultur i hur fäbodbetet bedrivs uppstår nya frågetecken kring hur långt en sedvanerätt ett servitut eller dylikt sträcker sig och hur det skulle falla ut i en rättstvist. Därtill att det inte ens finns mulbetesrätter i samma utsträckning längre även om ett fäbodbruk, till synes traditionellt bedrivs på en plats. Betet löses genom kontakter och samarbeten.

”Vid avvitrningen förbehöll markägarna sig fritt mul- och klövbete ovan odlingsgränsen. Vi stred för denna rätt mot fritidshusägare i domstol och vann i hovrätten. Ändå finns det de som får fortsätta strida i dag”

Vår tolkning är att frågan behöver adresseras på olika nivåer;

- Hjälp till brukarna att ta fram ett informationsmaterial om betesrätt både legalt och i praktiken. Detta kan sedan delas ut till grannar för att proaktivt lösa eventuella konflikter.
- Utbildning och information till de som jobbar på myndigheterna då många vittnar om att kompetensen inom området är mycket låg vilket resulterar i oklarheter och defensiva beslut.
- Regionala handlingsplaner för landsbygdsprogrammen och i kommuners översiktsplaner, att det finns ett gemensamt förhållningssätt gentemot fäbodbruk som företeelse oberoende kommun.

”Att någon hade stått där och sagt ’Hej kära vänner nu är det ju så att det här är en fäbod och här är det denna verksamhet som bedrivs’ På ett trevligt sätt såklart men att vara privatperson och göra det, det är faktiskt lite konstigt, som att jag skulle bestämma och kräva framför andra. Om en myndighet såsom kommun skulle göra det här skulle det vara lättare och tryggare och främja godare utveckling av samarbeten tror jag, det skulle kännas mer positivt. Det är det att äganderätten är så stark och att det blir konstigt på sådana här platser. Alla har ju inte ordets gåva att lägga fram det. Om det blir konflikter vore det en dröm om det fanns en medlare som kunde hjälpa till och få samman folk”

”Att regionen är med, är nog lättare i Rättvik och Mora än Malung och Sälen, det är mer idrott som lyfts fram i dessa kommuner.”

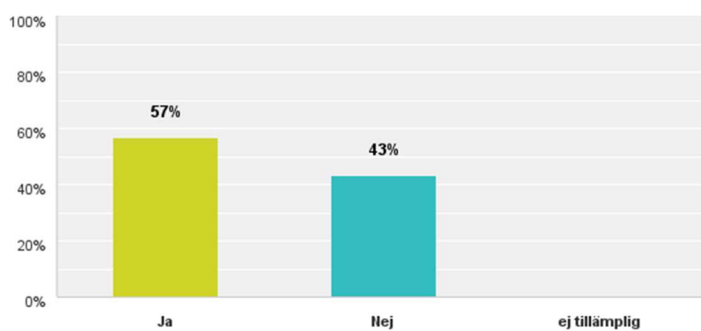
Rovdjursförvaltning

Rovdjursetablering ser olika ut i olika län men rovdjursnärvaro är en del i de flesta fäbodbrukares vardag. Konsekvenserna av en etablering ter sig olika beroende på verksamhetsinriktning och enskilda möjligheter att lösa uppkomna situationer eller arbeta med förebyggande åtgärder, samt i vilket län fäboden är belägen.

Vi ställde tre frågor kring rovdjursläget för fäbodbruket:

1. Har du haft störningar eller skador av rovdjur vid din fäbod?
2. Anser du att det fungerar bra med förebyggande åtgärder vad gäller rovdjursproblematiken?
3. Anser du att det fungerar bra med kompensation och ersättningar vid skador, störningar och merarbete på grund av rovdjur?

1. Har du haft störningar eller skador av rovdjur vid din fäbod?

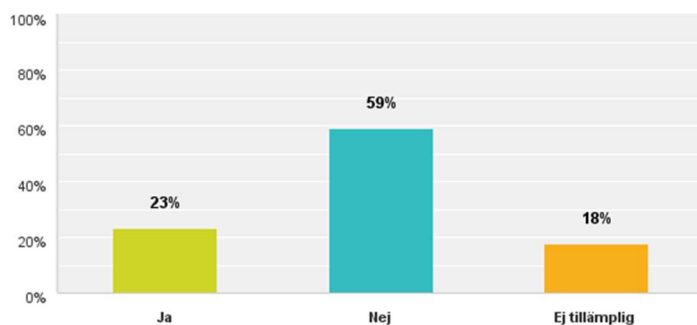
Figur 25: Resultat av svar till frågan angående störningar och eller skador från rovdjur. För alla svaranden med verksamhet idag.

Det är många som inte upplevt störningar och skador alls. Det skiljer sig markant mellan Jämtlands och Dalarnas län men de som upplever störningar beskriver många sekundära skador och även merarbete att jobba med rovdjursförebyggande åtgärder. Det finns konstant oro som begränsar förmågan och tilltron att satsa på andra delar i företagandet. Känslan av att stå själv för konsekvenserna av etablerade rovdjursrevir påverkar viljan att utveckla verksamheter. Vi tar del av mycket känslor och oro och det är otydligt vad som görs och sker konkret.

Det är inte främst rivna och dödade djur som framhålls som problem utan istället hur rovdjursnärvaro påverkar tamdjuren; att flockar sprids och skräms, kommer hem tidigare innan kvällsmjölkning, förändrar sitt betesbeteende, bli oroliga. Det är tröttsamt och svårt att driva en besöksnäring parallellt med plötslig oro. Sånt här uppges behöva andra slags resurser.

”Det är mycket svårt att ersätta bra avelsdjur, vi får åka väldigt långt för att få tag på nya och bra avelsdjur, då man även är med i tex maedi visna och fårkontrollen så vill man ju ha likvärdiga djur”.

2. Anser du att det fungerar bra med förebyggande åtgärder vad gäller rovdjursproblematiken?

Figur 26: Resultat av svaren till frågan angående förebyggande åtgärder vad gäller rovdjursproblem. För alla svarande med verksamhet idag.

Egna förebyggande åtgärder beskrivs vara de enda som fungerar: Installning, nattfälla, GPS och mänsklig närvaro samtidigt som att det aldrig kommer att gå att gardera sig till 100 %. Frustration uttrycks över att det inte finns mer eller andra förebyggande åtgärder än de som erbjuds idag. Rovdjursstängsel är exempelvis dåligt anpassad för ägarförhållanden i fäbodmarker och det går inte ihop med fritt skogsbete. Det som fungerar är skyddsjakt.

”Förebyggande kan inte göras säkert, hur gärna man vill. Angrepp kan alltid ske mot tamdjuren. Varje fäbod måste lösa på sitt sätt och ha en reträttplan”

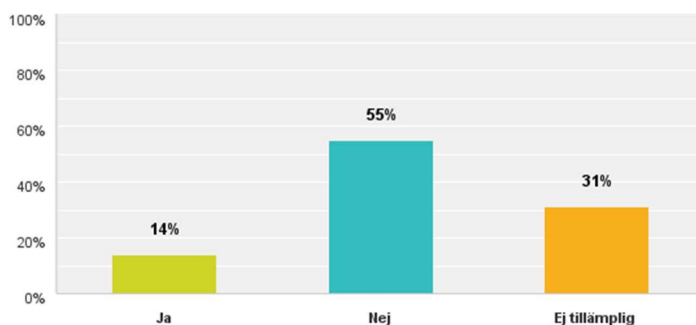
”Vi har inga problem eftersom vi är inom renbetesområde, det löser våra problem, vargen är skjuten innan man vet ordet av. Men jag tycker synd om de som inte är i renbetesområden för dem är det nära nog omöjligt att lösa problemet med rovdjur”

”Att hägna in stora arealer med rovdjursstängsel är komplicerat och kräver nästan att man står som ensam markägare”

”...Jag skulle kunna bli anmäld för att bryta mot djurskyddslagen då djuren potentiellt utsätts för onödigt lidande om de släpps där man vet att det finns rovdjur. En absurd konsekvens av inrapportering av skador och störningar av rovdjur.”

”...I många fall så stryps åtgärderna med byråkratiskt krångel...”

3. Anser du att det fungerar bra med kompensation och ersättningar vid skador, störningar och merarbete på grund av rovdjur?

Figur 27: Resultat på frågan angående kompensation och ersättningar vid skador, störningar och merarbete på grund av rovdjur. För alla svarande med verksamhet idag.

Det som inte fungerar är rapportering och dokumentation samt att kontakten med länsstyrelsen är för omständlig och inte anpassad till ett djurföretag där saker händer direkt. Att ansöka om skyddsjakt eller medel för att få upp akutfällor upplevs exempelvis ta tid och vara svårt. Att hjälp som erbjuds har "kontorstid" men att hjälpen istället behövs närsomhelst, snabbt och direkt oberoende av vem som jobbar eller har semester, vad tjänstemän i sig tycker om rovdjur och fäbodbrukare, eller vilken enhet på länsstyrelsen som främjar vad. Det går inte att förvänta sig något, det finns inte klarlagt vad man har rätt till eller när man kan få en viss hjälp. Ansökningssystem inte är tillförlitliga, handläggningstider är långa och det går aldrig i förväg att veta hur det kommer falla sig ut, även om en ansökan blivit beviljad.

I samtal både på workshop och i intervju uppvisas en trötthet och en vilja att "börja om från början". Möten i storgrupp utmynnar inte i lösningsfokuserade samtal utan befäster snarare ett oprofessionellt bemötande och handlande från både myndighet och brukare. Ömsesidig nystart efterfrågas med nya sätt att bemöta varandra och att arbeta med en fungerande förvaltning. Möten behöver bli konkreta och resultera konkreta och verksamhetsnära lösningar för olika fäbodrar. Länsstyrelsen är de som har mandat att förändra sin förvaltning, att exempelvis bjuda in till enhets- och länsöverskridande möten.

"Det finns ingen hjälp för merarbete. Jag upplever att det inte finns några riktlinjer på annat sätt än att man ska sätta upp viltstängsel. Det blir så fel när hjälpen man blir erbjuden inte är anpassad efter verkligheten. Om en hjälp ska vara en hjälp så ska den komma direkt. Vi som är företagare och djurägare, är det 24 timmar om dygnet hela året. Ingenting är anpassat för det. Om jag behöver ett rovdjursstängsel behöver jag det nu, inte om tre månader. Jag kan inte vänta vare sig som företagare eller djurhållare bara för att administrationen fungerar så."

"...fungerande rovdjursförvaltning värt sitt namn; rovdjurspatruller som söker av och driver undan rovdjur vid minsta störning eller vetskap om rovdjursetablering i fäbodbetesområden. Effektiv och fungerande skydds jakt, licensjakt beräknat på det totala rovdjurstrycket. Hänsynstagande till alla kvarvarande fäbodar och implementering av konventionen om biologisk mångfald i för fäbodbruket viktiga art.8j och 10c."

"Anmälan och administration, d.v.s. anskaffande av blanketter och ifyllande av dessa tar mycket tid. Att få ut länsstyrelsens naturbevakare tar också en massa tid (långa avstånd) Det är heller inte säkert att man får någon ersättning om inte dödsorsaken till mer än 50% kan härledas till ett visst rovdjur. Detta försvåras också av hur lång tid det tagit mellan angreppet och upphittandet. När djurägaren känner att chansen att få någon ersättning alls är liten och risken att bli misstänkt för dålig djurhållning, struntar han eller hon att anmäla angreppet. En ytterligare orsak som gör det svårare är det faktum att man från myndighetshåll sänkt ersättningen för störningar och merarbete till 80% av kostnaden."

"Länsstyrelsen måste bli mer öppna med när och var och om det finns rovdjur i närheten av brukade fäbodar."

Åtgärder och förslag som uppges fungera och som önskas i rovdjursförvaltning

Nedan är utdrag ur material från Workshops

Start listar förslag på frågan:

Vad skulle vi behöva börja med för att förbättra förhållanden inom rovdjursförvaltningen?

Stopp listar förslag på frågan:

Vad är det som behöver upphöra för bättre förhållanden inom rovdjursförvaltningen?

Att fortsätta med listar förslag på frågan:

Vad är det som fungerar bra idag som vi skulle behöva fortsätta med för bättre förhållanden inom rovdjursförvaltningen?

<i>Start</i>	Bättre individuell kommunikation mellan brukare och länsstyrelse
	Förutsägbarhet i förvaltning, likabehandling
	Ge viltskadecenter/SLU mandat att gå in i länen, som oberoende part. När Länsstyrelsen har särintressen mellan olika enheter. Besiktningsmän skulle vara frikopplade från Länsstyrelsen.
	Konkretisera förvaltningen av fåbodbruket
	Främja en konstruktiv dialog, upplever en låsning i Dalarna, hur ska vi hitta tillbaka till ett bra samtal? Hur ska vi börja om från början?
	Kontakter inför säsong
	Att det inför säsong delges information från Länsstyrelsen om hur rovdjurssituationen ser ut och vad man kan förvänta sig för typ av hjälp om något skulle hända.
<i>Stopp</i>	Direkt och förutsägbar hjälp när en störning från rovdjur sker. Snabba hundekipage
	Splittring mellan län
	Upplevd nonchalant attityd från länsstyrelsen (Dalarna)
<i>Att fortsätta med</i>	Jäv mellan olika enheter på länsstyrelsen (Dalarna)
	Ta in djuren under natten
	Utökad hjälp vid angrepp och störningar, förståelse
	Rapportering och info om rovdjur inför säsong
	Fortsätta vara på fåbodarna
	Anordna möten för erfarenhetsutbyte
	Att ställa in djur under natten antingen i fjös/fex eller nattfälla
	Att bo på fåboden och vistas mycket med djuren
	Vallning
	Snabb hantering av skyddsjaktsärenden

Figur 28: Utdrag ur material från Workshops

Fäbodbruk och myndigheter

Vi ställde två frågor kring myndighetskontakter

- Upplever du att du som fäbodbrukare blir respektfullt bemött av följande myndigheter?
- Upplever du att följande myndigheter har kunskap om fäbodbruket och dess villkor idag?

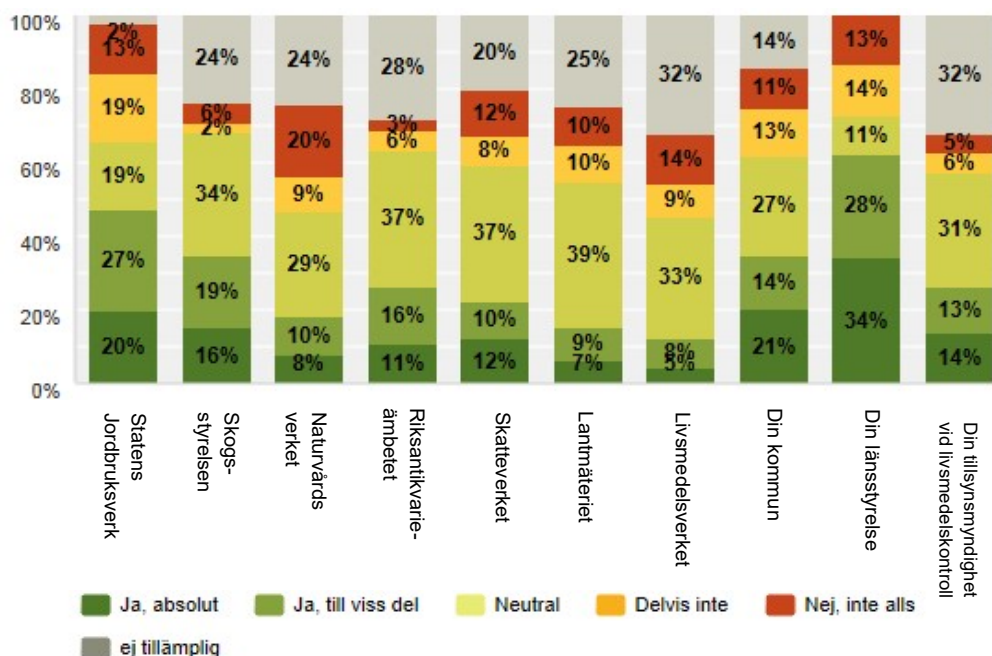
I detta avsnitt om fäbodbruk och myndigheter tar vi också upp frågan om konventionen om biologisk mångfald, en fråga som kontinuerligt återkommer i dialogen med Föreningen Sveriges fäbodbrukare, FSF.

Negativa kommentar vittnar om psykisk ohälsa i kontakt med enskilda tjänstemän och känslan att det inte går att bedriva den här typen av näringsverksamhet på grund av exempelvis gällande djurskyddslagstiftning och försenade utbetalningar av jordbrukarstöd. Konsekvenser är enorma för enskilda. Myndigheters upplevda hållning med sena utbetalningar och tydliga straff om den enskilda missar något eller skulle vilja ändra sin verksamhet uppges ge väldigt stora konsekvenser för företagarens vilja att fortsätta.

Det önskas ett konsekvenstänk när myndigheter kontrollerar verksamheter. Att det inte kan kallas måluppfyllelse eller vara önskvärt om näringsidkare lägger ner verksamhet på grund av kontakt med myndigheter.

Det uppges vara oerhört jobbigt att driva de flesta frågor själv.

Upplever du att du som fäbodbrukare blir respektfullt bemött av följande myndigheter?

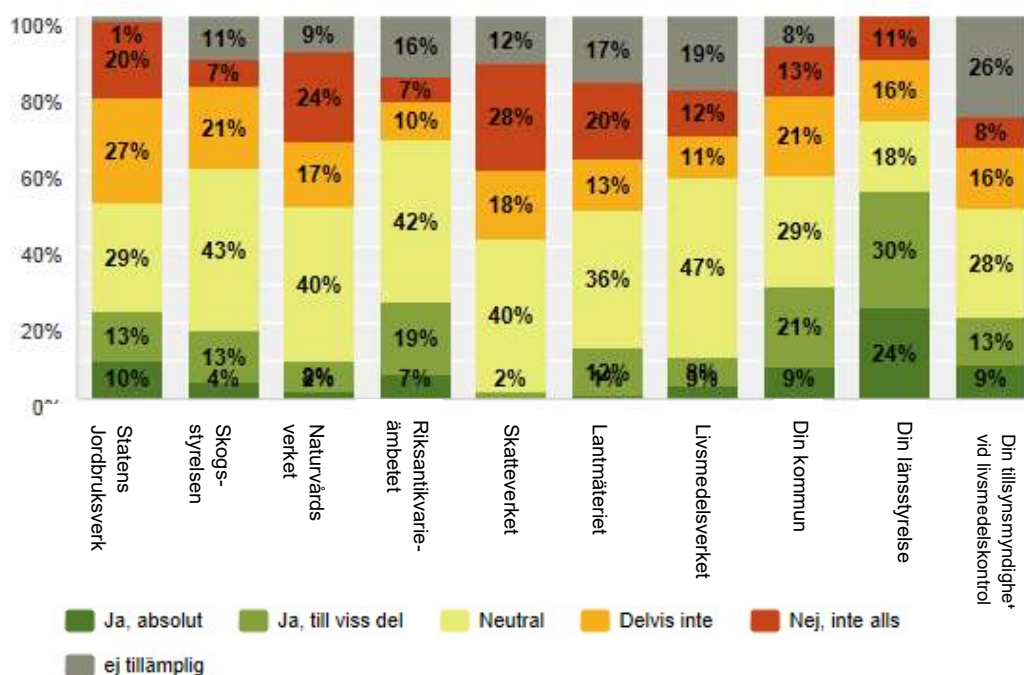

Figur 29: Svarandens omdömen och uppfattning om bemötande av olika myndigheter, alla svarande med verksamhet idag.

*"Jag blir respektfullt bemött som individ men inte som fäbodbrukare.
Mina erfarenheter och kunskaper respekteras och räknas inte."*

"NVV har definitivt tagit avstånd från naturbruk av privata aktörer."

Upplever du att följande myndigheter har kunskap om fäbodbruket och dess villkor idag?

Figur 30: Hur svarande upplever respektive myndighets kunskap om fäbodbruk och dess villkor idag. Alla svaranden med verksamhet idag.

"Behövs generellt mer kunskap om fäbodbruket hos olika myndigheter och behöver finnas godkända undantag för fäbodbruket som inte kan klara exakt samma krav som för vissa andra t ex livsmedelsföretag mm."

*"Myndigheter i sig saknar kunskap och förståelse över huvud taget.
Däremot har jag alltid blivit personligt bra bemött"*

Länsstyrelsen är den myndighet som får bäst omnämnande av de olika, följt av riksantikvarieämbetet och kommunen. De som mottar sämst betyg är Skatteverket och Naturvårdsverket. Störst andel negativa uttåtanden gällande myndigheters kunskap om fäbodbruk och dess villkor utdelas i Dalarna. Trenderna ser ändå lika ut gällande vilka myndigheter som får flest positiva omnämnananden: Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet. I Jämtland utdelas flest neutrala betyg gällande myndigheters kunskaper om fäbodbruk och dess villkor. Länsstyrelsen får i detta län flest goda omdömen jämfört med alla län.

Konventionen om biologisk mångfald

Anser du att myndigheter beaktar konventionen om biologisk mångfald (CBD), artiklarna 8j och 10c när det kommer till frågan om fäbodbruk?

Kommentar

Sverige har i likhet med många andra länder i världen ställt sig bakom FN:s konvention om biologisk mångfald, CBD.

Artikel 8j i denna handlar om att bevara och behålla kunskaper, innovationer och sedvänjor kopplat till ett hållbart nyttjande av biologisk mångfald i ursprungliga och lokala samhällen. Detta bedöms i Sverige omfatta bland annat samer, jord- och skogsbrukare, fäbodbrukare, skärgårds-, fjäll-, och skogsbönder, kust-, skärgårds- och insjöfiskare, jägare m fl.

Artikel 10c handlar om att skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor som är förenliga med kraven för bevarande och hållbart nyttjande.

Figur 31: Andel som svarar "ja", "nej", respektive "vet ej" på frågan om myndigheter beaktar konventionen om biologisk mångfald (CDB), artiklarna 8j och 10 c när det kommer till frågan om fäbodbruk. Fördelat över alla svarande med verksamhet idag samt för de olika länen.

För denna fråga upplever vi att svarande bär på olika bakgrundskunskap till frågan så som den är ställd. Svaren och samtalen visar att artiklarna som hänvisas till diskuteras i vissa kretsar och sammanhang mellan fäbodbrukare medan andra resonerar enskilt kring frågan. Det är en stor andel av svarande som svarar "vet ej" vilket vi tolkar som att det inte finns spridning internt av kunskap i frågan.

I vissa kontexter såsom på Fäbodriksdagar och inom vissa grupper har dessa artiklar behandlats. Diskussionerna rör sig här i större sammanhang där Sverige som nation varken ser efter eller tar hänsyn till speciella kulturyttringar och traditionella sedvänjor. En diskussion om bevarande av kulturuttryck saknas på myndighetsnivå liksom en djupare tolkning kring sedvänjor i moderna samhällen och att det inom dessa frågor behövs ansatser från olika myndighetshåll. Det upplevs inte finnas någon utarbetad plan eller idé för hur exempelvis användar- och brukarrätt ska stå sig gentemot andra aktiviteter som omnämns ha ett riksintresse. Detta sägs exempelvis vara Bergsstatens exploatering och prospektering för gruvverksamhet, anläggning av vindkraftverk eller expanderande av turistanläggningar. Detta är något som sker på ett strukturellt plan över lång tid.

Andra resonerar kring frågan på ett annat vis och beskriver istället en slags generell upplevd oförståelse för "småbruket" och vad fäbodbruk som del i det innebär. Att biologisk

mångfald med "vild" natur och "vilda" djur prioriteras och värnas mer än människans sätt att bruka och förvalta både naturtyper och lantraser och kulturpåverkad natur.

Vissa menar att det därtill saknas ett konsekvenstänk när olika beslut formas.

"Jag tror inte "myndigheter" ser att fäbodbruk existerar i Sverige. Inte ens viss personal på vår länsstyrelse förstår att det finns aktiva fäbodar som har en livsmedelsförädling."

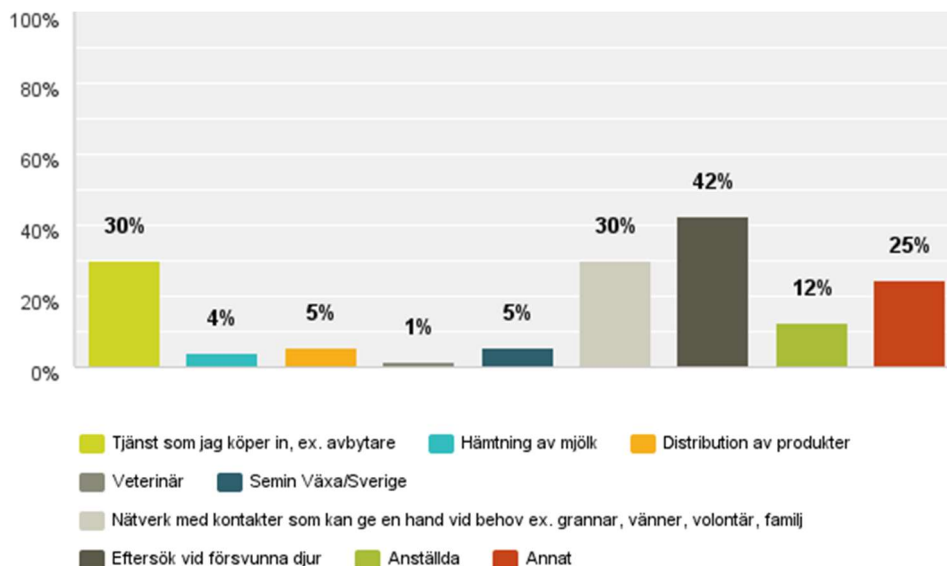
"Jag tror att de isåfall borde varit mer rädda om småjordbruk, alla jordbruk egentligen. 1960-talet så erbjöds småbrukare pengar för att lägga ner sin mjölkproduktion. Mjölken är ju inte värd någonting i Sverige. Hade det varit tjänligt betalt och hämtningsplikt om du så bara har 2-3 kor. Det finns ju ingen hämtning av getmjölk i Sverige. Det finns det i andra länder"

Behovsanalys

I sammanhangen vi stött på uttrycks behov av en förändrad lönsamhet ibland i form av ekonomiska bidrag och stöd. Med följande frågor ville vi ta reda på om stöd i form av andra insatser behövs för att utveckla verksamheten. Följande frågor handlar om verksamhetsnära hjälp, tjänster och rådgivning.

Verksamhetsnära hjälp

Ange nedan om något av det du inte har tillgång till i dagsläget skulle vara positivt för din verksamhet

Figur 32: Vad svarande uppger sig behöva av det de idag inte har tillgång till i dagsläget. Fördelat över alla svarande med verksamhet idag.

De flesta efterfrågar arbetskraft i någon form, antingen i form av eftersök vid försvunna djur eller i form av enkla anställningar och annan hjälp vid behov. Det var förhållandevis många som valt "annat" som svarsalternativ. Delvis fångar vi upp dessa svar i vår nästa fråga men sammanfattningsvis behövs arbetskraft, smidigare rovdjursförvaltning, enklare myndighetskontakter, rådgivning och administrativ hjälp.

- Småskaliga tekniska lösningar anpassade för fäbodmiljön såsom rörmjölkning, el, pejl till djuren, kylmöjligheter för mjölken, godkänt dricksvatten, UV-filter.
- Rättshjälp och olika typer av rådgivning.
- Andra förutsättningar för en- och fåmansföretagande
- Enkla regler för att kunna anställa avbytare eller säsongsanställd
- Samarbeten och kontakt med andra kunskapsområden
- Tillåtande regler för produktion och försäljning, kunskap om dessa.

"Har inte råd att köpa tjänster eller anställa annars skulle jag definitivt behöva det"

"...eftersom jag inte känner någon annan som håller på med fäbodbruk skulle en genomgång av olika stöd och regler vara av värde. Jag är van att jobba med krav-reglerna men det är mycket som är svårt att ta ställning till i fäbodmiljö. Byggnaderna är som de är och ändras svårligen utan att drastiskt ändra karaktär på fäboden..."

"Vi har ett nätverk med vänner och familj, men det skulle vara värdefullt om ekonomin räckte till för en anställd. För att inte tala om stöd och hjälp kring det som krävs av en enskild brukare om man ska anställa någon för enstaka veckor/dagar i enlighet med alla lagar och avtal."

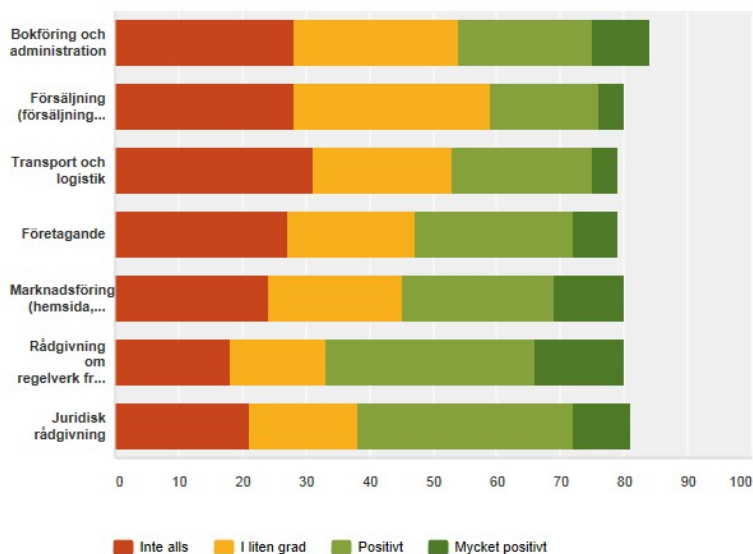
"...det hade varit bra att kunna anställa hjälp. Vi har haft mycket hjälp på frivillig basis."

"Någon som kan hjälpa till med försäljning"

"Hjälp med byggnadsvård och buskröjning"

Tjänster och rådgivning

Uppskattning av hur hjälp inom olika områden skulle påverka verksamheten

Figur 33: Hur svarande uppskattar hur hjälp i form av tjänster och rådgivning skulle påverka verksamheten: Fördelat över alla svarande med verksamhet idag. Näst sista kolumnen anger svar för "Rådgivning om regelverk från oberoende part".

"Skulle behöva typ en mentor för alla omkringsaker som stöd som finns att söka, stipendier, regler. Jag kan det rent praktiska men tycker Länsstyrelsen- och Jordbruksverkets hemsidor är mycket svåra att förstå."

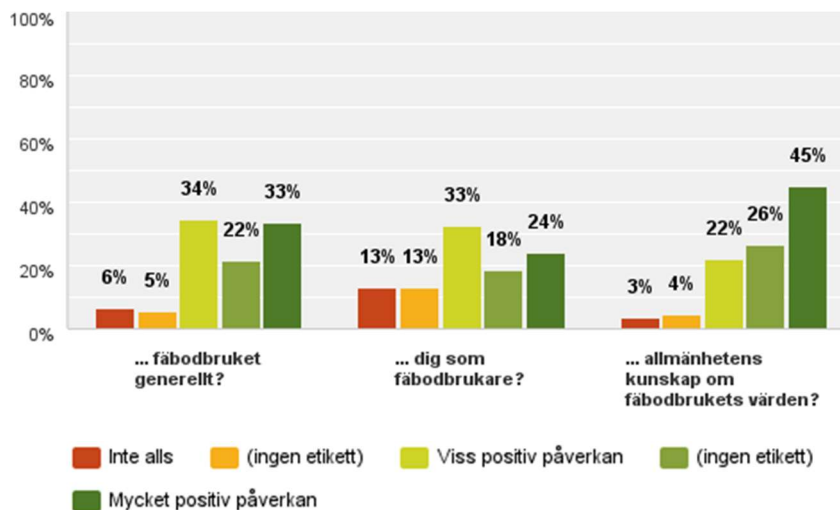
"Otroligt besvärligt att förstå allt som har med jordbruksverkets alla skrivningar att göra o alla olika skyldigheter man har"

"utvecklingen utav företaget faller på att pappersbiten kanske inte är det man kan, vill, orkar med mest"

"Det som är att vara lantbrukare och så är att när som helst måste man finnas för djuren, det går aldrig att ta en paus, tid för pappersarbete finns liksom inte alltid, på det sättet tror jag att detta typ av företagande har andra utgångspunkter"

Kunskapscentrum och gemensam plattform

Om det fanns ett nationellt kunskaps- och informationscenter om fåbod- och utmarksbruk, hur tror du det skulle påverka...

Fåbodbruket kommuniceras utåt genom olika former av centrum för utmarksbruk. Exempelvis genom utmarksmuseet i Ransby i Värmland, Fjällmuseet i Funäsdalen i Härjedalen, via den för besöksnäringen öppna fåboden Svedbovallen utanför Järvsö i Hälsingland och friluftsmuseet Jamtli i Östersund.

Nuvarande gemensamma plattform som vi kan hitta är Föreningen Sveriges fåbodbrukares hemsida www.fabod.nu. Den är uppdaterad men omodern och är för en utomstående otydlig kring vad som presenteras för vem och vilka som representeras. Hemsidan har en politisk bas men förmedlar också kontakter till fåboddar öppna för besökare och presenterar de skrivelser som genom åren gjorts av FSF. Denna hemsida skulle kunna fylla funktionen som kunskapsförmedlare mellan fåbodbrukare men även kunskapsförmedlare utåt, vilket den idag inte gör i den utsträckning som vi tror fåbodbruket behöver. Som komplement till den politik som bedrivs av FSF behövs verklighetsnära kunskapsförmedling och ett erfarenhetsutbyte mellan fåbodbrukare. Vi vet inte om FSF vill att www.fabod.nu ska bära den rollen och vi erfar att den i sin nuvarande form kräver mycket från en krympande ideell kärna.

När frågan ställs om kunskap om fåbod- och utmarkscentrum från oss ifrågasätts i kommentarerna vem som skulle vara huvudman för detta, hur det skulle utformas och vad som skulle kommuniceras, inte minst heller vart detta centrum skulle ligga, men att det skulle kunna inrymma allt möjligt från spridning av kunskap internt men även vara en kommunikationsplattform för tjänstemän samt utbildningsplats för intresserade utifrån.

Två behov utkristalliserar, ett gällande kunskapsspridning inom gruppen och ett gällande samarbete myndigheter emellan.

*"Detta och en samlingspunkt/forum på internet för stöd,
uppmuntran och information mot samhället"*

*"Förhoppningen är ju att ta del av varandras kunskaper, helst de
gamla för de har snart fallit i glömska"*

*"Jag tror det skulle gynna generationsväxling utöver
familjebanden"*

*"Öka allas kunskap om fäbod- och utmarkbrukets värde till lärare,
barn, föräldrar, länsstyrelsen, jordbruksverket, andra jordbrukare
och politiker på alla nivåer"*

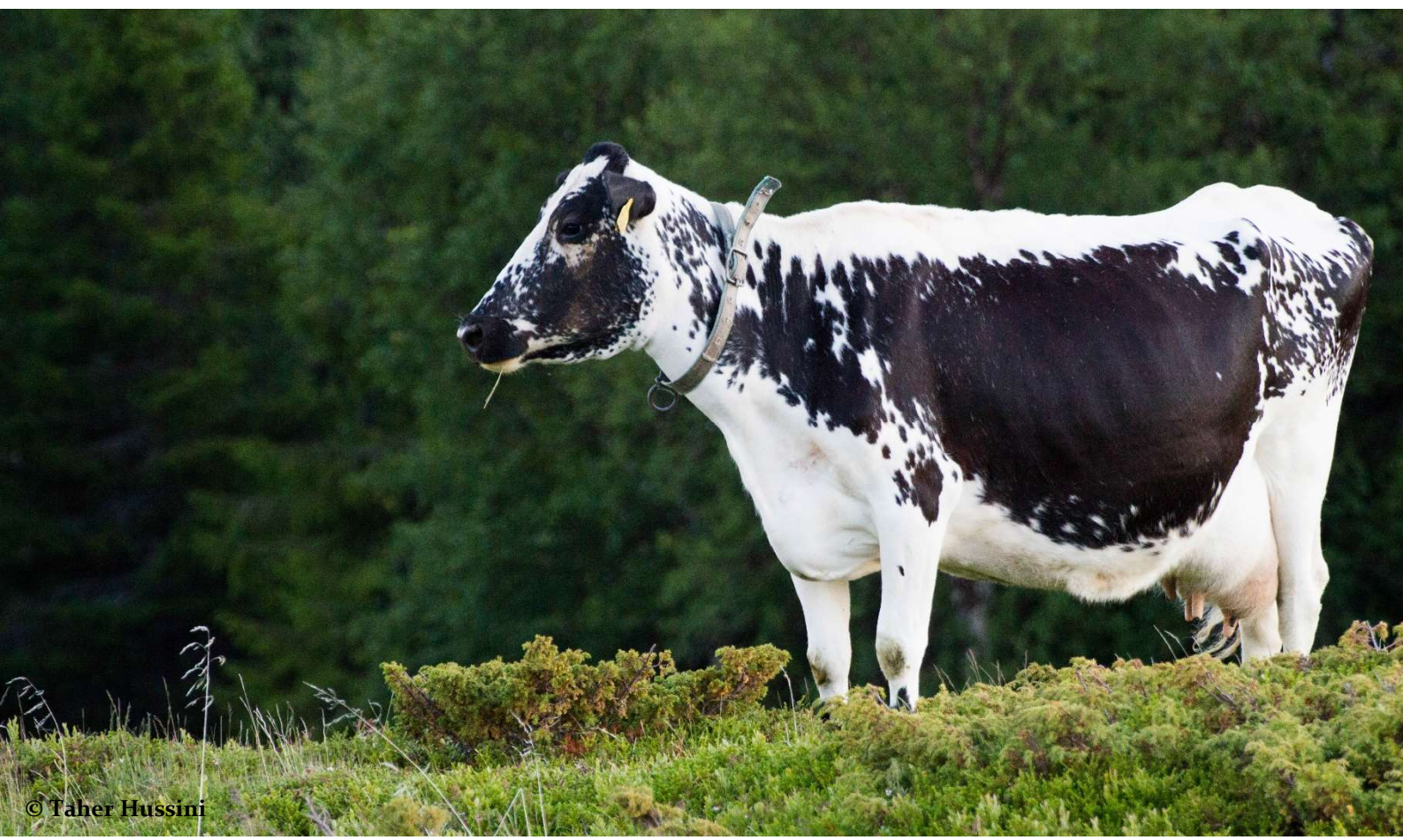
*"Okunskapen hos medelsvensson är enorm. Särskilt om betesrätt
och djurs beteende"*

*"Detta kunde med rätt styrning vara en stor hjälp för olika
tjänstemän som kommer och går på myndigheter som berör
fäbodnäringen"*

Förslag till handlingsplaner för fortsatt utveckling av svenskt fäbodbruk

Här presenterar vi 9 handlingsplaner för att råda bot på det som vi har identifierat som de största utmaningarna för svenskt fäbodbruk idag. Handlingsplanerna presenteras i följande ordning:

1. Handlingsplan kopplat till rovdjursförvaltning
2. Handlingsplan kopplat till myndighetsamordning
3. Handlingsplan kopplat till fäbodbrukets betessituation
4. Handlingsplan för ökad lokal förädling och slakt
5. Handlingsplan för marknadsföring och försäljning
6. Handlingsplan för fler smarta småjordbruk med god djurvälstånd
7. Handlingsplan för att lyfta positiva värden och goda relationer inom och utanför gruppen fäbodbrukare
8. Handlingsplan för miljöersättningar och målformuleringar för fäbodbruk
9. Handlingsplan för lantraser i fäbodbruket

1. Handlingsplan kopplat till rovdjursförvaltning

Nuläge

Det vi ser är att kontakten mellan brukare och förvaltande länsstyrelse behöver bli mer professionell från båda håll och företräddas av personer som har ett lösningsfokuserat synsätt och förtroendeingivande bemötande. Det gäller främst i Dalarnas län där ett förändringsarbete är efterfrågat, både från brukarhåll men också från tjänstemän på länsstyrelsen. Stormöten når inte målet utan verkar snarare förstärka föreställningar och föra frågan bort från konkreta lösningar och idéer till en nivå bortanför den egna verksamheten. Förtroendet upplever vi vara otroligt lågt. Dessa bör pröva nya sätt för måluppfyllelse för att bryta den genom årtionden upparbetade misstron. Nedan föreslagna åtgärder rör främst Dalarnas län. Problemen vi möter upplever vi bottna i rena personkonflikter och kulturella orsaker som är svåra att göra något åt.

Gällande Nationella Rovdjursrådet ser vi att arbetet i denna grupp inte leder till konkreta lösningar utan snarare till att arbetet står still och alltid "tar omtag" i samma frågor men med nya företrädare, långvarigt engagemang tas inte tillvara. Det verkar snarare som att det är Länsstyrelserna och Viltförvaltningsdelegationerna som har kraft och mandat att skapa konkreta förändringar, med Viltskadecenter i ryggen med tekniska lösningar och erfarenhet samt samlad dokumentation.

Konkret i vardagen upplevs förvaltningen inte vara verklighetsknuten och anpassad efter en djurföretagares vardag. Konkret är det svårt att veta vad man kan förvänta sig för hjälp och när, vilket leder till att brukare blir otrygga. Det upplevs även skilja sig mellan olika länsstyrelser.

Mål

Ökat förtroende för att förvaltningens funktioner, att mål och insatser är anpassade efter jordbruksföretagarens verklighet och att det engagemang som läggs ner i rovdjursutredningar och arbetsgrupper ger konkreta resultat.

Förutsägbarhet och tydlighet i vad man som fäbodbrukare kan förvänta sig för insatser och hjälp, oavsett län. Förenklad och snabbare handläggning anpassad efter jordbruksföretagaren.

I det långa perspektivet arbeta upp ett professionellt bemötande från brukare gentemot förvaltning och förvaltning mot brukare.

Att komma bort från känslor och stigmatiseringar, misstro och konspirationsidéer.

Syfte

En tydligare kommunikation från förvaltande myndighet för att öka förståelsen och förbättra förtroendet. Ökad förståelse mellan brukare och förvaltning.

Att hjälpinsatser ska vara ändamålsenliga och nå djurföretagaren där den befinner sig. Anpassad lokal förvaltning efter den hjälp som behövs. Motverka byråkratiserade beslutsprocesser när det kommer till direkt hjälp och assistans.

Förslag till aktiviteter

Viltförvaltning

Utarbeta former för säsongsvisa lokala möten i olika områden runt om i länen. Gå igenom problembeskrivning, vilka skador, störningar och angrepp som noterats, hur bruksformerna ser ut, hur djuren betar under säsong. *Frånga stormöten för att gynna konkreta lösningar.*

Länsstyrelsens olika enheter bör bli mer samstämmiga gentemot fäbodbrukare. Undvik missförstånd och "bollande" av ansvar. Enhetsöverskridande möten där representanter på Länsstyrelsernas landsbygdsenheter och naturvårdsenheter träffas för att prata om målkonflikter och hur länsstyrelsen kan bemöta brukare med "en röst".

Inrätta fäbodvisa förvaltningsplaner för fäbodbetesområden i länen, inrätta rovdjursplaner liknande de som redan finns för samebyarna. Driv dessa planer i 3 årsperioder. Inhämta erfarenheter från Länsstyrelsen och Viltförvaltningsdelegationen i Jämtland. För att genom dessa ägna tiden åt att bli konkret.

Kommunicera resultatet av arbetet kring sekundära skador. Länsstyrelsen bör aktivt och ofta koppla in Viltskadecenter för att diskutera och presentera.

Handläggning och konkret hjälp

Inrätta "rovdjursgrupper" som kommer till platsen när störning eller skada anmäls. Detta för att snabbt kunna hjälpa till med det som behövs; skrämman rovdjur, sätta upp akutfällor, samla och/eller flytta djur. Akutstängsel behövs direkt och inte efter lång handläggning. Anpassa ansökningssteget och handläggningstiden efter möjliga scenarier som kan uppstå i områden med både rovdjur och tamdjursbesättningar.

Inrätta jourtelefoner som fungerar även när det inte är kontorstid.

Inrätta effektivt eftersöksarbete med hundförare för att snabbt kunna hitta kadaver.

Besök fäboddar under säsong och samtala hur sommaren förlöper. Skapa kontakterna.

Utvärdera och implementera möjligheter med ny digital teknik för att varna om, spåra och följa upp rovdjursstörningar.

Förslag till genomförande

Detta bör ske på Länsstyrelsens initiativ med t.ex. Jämtlands länsstyrelse som part att beskriva arbetsmetoder för framgång i frågan. Viltskadecenter finns att tillgå för teknisk hjälp och kunskap.

Resursbehov

Resurser tror vi redan finns på respektive Länsstyrelse, det är snarare nya initiativ som ska till enheter emellan, samt länsöverskridande möten mellan viltförvaltnings-delegationer för utbyte av framgångsfaktorer.

Kopplingar

Handlingsplanen gällande fäbodbrukets gemensamma nämnare.

Resultat

Minskad oro och olustkänslor bland brukargruppen.

Att ett förändringsarbete kan börja ta form, i det långa loppet, mer lösningsfokuserade möten med professionella aktörer från "båda" håll.

Att uppnå totalt sett mindre störningar och angrepp för att på det sättet förbättra förutsättningar för fäbodbruket.

2. Handlingsplan för myndighetssamordning

Nuläge

Berättelserna är oändliga om hur olika myndigheter och regler har skapat låsningar och omöjliga situationer för att utveckla och i vissa fall även att utöva sitt fäbodbruk. Vi är inte de första som påpekar behovet av samordning men vi tycker att det är en så viktig möjliggörare att vi väljer att ta upp detta som en punkt i handlingsplanen.

I både enkät och intervjuer pekar många på att myndighetskontakter i sig är något som är negativt förknippat både i enskilda frågor men framförallt i de fall där man är kontrollerad av flera myndigheter i kombination. Man har flera i sitt eget sammanhang bra regler från myndigheterna men när de skall appliceras i praktiken i fäbodbrukarens vardag uppstår lätt problem.

De som är positiva berättar om att man haft tur med att få en viss handläggare eller att man har hittat sätt att hantera myndighetskontakterna som gör att de genom långsiktigt samarbete blir bra.

Men som någon sa på en workshop ”om man får en ny handläggare då vet man att det blir jobbigt de närmaste fem åren.”

Ett exempel är fäbodbrukaren i Dalarna som har en livskraftig verksamhet med många besökare under sommarmånaderna. När de basala hindren är undanröjda, kommer istället Skatteverket med sitt regelverk och skapar tuff tillvaro för småföretagare i fäbodbranschen.

Komplexiteten inom fäbodbruket är att flera av de långsiktiga resultat som man önskar uppnå är på så hög nivå så glappet mellan utförarens verklighet och det önskade resultat blir så stort att man inte orkar ha den långsiktighet som krävs. Detta i sin tur skapar en situation som gör att många initiativ dör ut innan man nått målet, detta menar många skulle kunna förbättras genom ökad samordning mellan myndigheter.

Mål

Att skapa förutsättningar och regelverk som i så lång utsträckning som möjligt möjliggör ett livskraftigt fäbodbruk i enlighet med både individens och samhällets målsättningar. Med samhällets målsättningar menar vi t.ex. de konventioner och avtal som ingåtts där fäbodbruket är en del av omfånget.

Målet borde kanske ses som att man har coaching från myndigheterna som stimulans för det värdefulla småskaliga jordbruket istället för som det uppfattas idag uppföljning av regler.

Syfte

Att ha en samordning mellan myndigheter så att förutsättningen för fäbodbruket förbättras avsevärt från dagens situation. Idag upplever den enskilde brukaren att man behöver vara betydligt bättre på regelverk och politiska styrinstrument än att öka och förädla sin grundverksamhet, det är i våra ögon en dålig utgångspunkt för tillväxt och nya jobb.

Detta initiativ syftar till att ta bort onödiga hinder i form av motsättande regler och myndighetsutövande, *denna lilla miljö som fäbodbruket utgör behöver all förenkling den kan få för att överleva och nå tillväxt i framtiden.*

Förslag till aktiviteter

Skapa ett forum där de aktuella myndigheterna har representanter med uppdrag och mandat att skapa så gynnsamma förhållande som möjligt för fäbodbrukare.

Skapa ett forum där företrädare för ovanstående myndighetsforum regelbundet möter representanter för fäbodbruket och andra liknande eller angränsade verksamheter.

Ta initiativ till en gemensam målsättning runt vad coaching från myndigheter i kombination skulle kunna innebära för möjligheter till tillväxt och bättre förutsättningar för fäbodbruket.

Utvärdera om stimulans från myndigheter i form av bidrag eller resurser skulle få större resultat om det görs i samråd mellan flera myndigheter istället för av respektive myndighet.

Förslag till genomförande

De ovan föreslagna forumen bör ägas av den huvudägare (myndighet) där de andra myndigheterna är delägare i forumet och den målbild som sätts.

Vidare bör en inventering göras för vem eller vilka som är lämpliga motparter inom fäbodmiljön, vi har haft svårt att hitta en röd tråd i behov och dialog under projektet. Mycket av synpunkter och önskemål bottnar i individuella åsikter. De föreningar som finns företräder vissa grupper men har i sig olika syften med sina verksamheter dessutom står många tydligt utanför organiseringen i föreningarna.

Komplexiteten inom fäbodbruket är att flera av de långsiktiga resultat som man önskar uppnå är på så hög nivå så glappet mellan utförarens verklighet och det önskade resultat blir så stort att man inte orkar ha den långsiktighet som krävs.

Förslag till tidplan

Här är upp till forumen att avgöra vad som är lämpliga intervaller för möten, vårt förslag är en gång per kvartal initialt.

Resursbehov

Resurser från respektive myndighet och intressepart som bekostas av den egna organisationen, beroende på utformning av initiativet kan resurs för samordningstjänst behövas.

Konsekvensbehov

Inga kända.

Kopplingar

Här bör det finnas någon typ av direkt eller indirekt koppling till de andra stimulansinitiativen som finns beskrivna i detta dokument. I praktiken blir detta ett teoretiskt forum där de andra initiativen behövs för att skapa resultat och förändringar i praktiken.

Exempel på resultat

Detta forum har enligt vad vi erfar funnits i olika formationer och tidsperioder, tilltron till myndigheterna är låg som möjliggörare för bättre förutsättningar inom fäbodbruket. Med

rätt insatser kan detta initiativ bli gnistan som tänder elden för att genom samverkan skapa nya förutsättningar för brukandet.

Genom att skapa forum som aktivt driver framåt tror vi att man kan få ett positivt momentum genom att ta bort ett av de områden som man upplever ha störst påverkan på vardag i form av trygghet och långsiktighet

3. Handlingsplan för fåbodbrukets betessituation

Nuläge

Vi förstår att för ett fåbodbruk idag och framöver är ett fritt hållande av djur på skogen både karaktäristiskt för bruket och en grundläggande förutsättning för fortlevnad av traditionen och det kulturella uttryck som bruket representerar.

Mål

- Tydlighet kring ansvar och nyttjande av en resurs, vilka rättigheterna är, vilka skyldigheterna är
- Öka och sprida kunskaper inom området i lokala samhällen och inom myndigheter, mellan olika kommuner och mellan olika regionala landsbygdsprogram
- Sprida de former som fungerar för samfällt bete
- Ökad andel fåbodbrukare engagerade i fåbodlag
- Ökad andel markägare engagerade i fåbodbruk
- Samarbeten över olika gränser

Syfte

- Klargöra kunskap och fakta om gällande betesrättigheter inom och utanför gruppen fåbodbrukare
- Minska och föregå potentiella markkonflikter
- Bevara det utrymme fåbodbruk behöver i form av tillgång till betesmarker

Förslag på aktiviteter

Inom detta område ser vi aktiviteter på två olika nivåer som förslagsvis drivs separat men med ett samrådsforum sig emellan.

Praktiska, lokala, informativa initiativ

Utse en roll på en myndighet eller organisation som har ansvar för att underlätta kommunikation och informationsspridning inom området.

Identifiera huvudägare för forum och inom detta utarbeta former för hur lokala förvaltningsmodeller och organisering kring en gemensam resurs bör se ut. Upprätta regionala forum för markägare och fåbodbrukare, jaktlag och andra näringsidkare som använder sig av samma resurs. Uppmuntra samtal kring äganderätt, friluftsliv, allemansrätt, gemensam lokal förvaltning, sedvanerätt etc. utifrån de behov som finns definierade.

Besök och förlägg möten hos goda exempel kring upprättandet av lokala förvaltningsmodeller samt andra initiativ för resursförvaltning: Älvdalens besparingsskog, SNOC, Nipakademien, Fjällbete, Svedbovallen, Nordbruk etc.

Skapa enkla (förståeliga för gemene man) standardiserade kommunikationsdokument som förklarar läget med betesrätt och vad som brukar gälla.

Skapa format för hur man kan arrangera informationsmöten eller enkelt få ut information till kringboende och andra berörda.

Politisk påverkan och tydliggörandet av rättsläget

Vi förstår i dialogen med brukarna att samtliga parter vill ha tydlighet (och gärna rätten på sin sida) när det gäller denna fråga. Till syvende och sist är det lagar och regler som behövs och därför tror vi att det är viktigt att påskynda och belysa denna fråga även på denna nivå. Det har i praktiken stor betydelse för överlevnaden inom denna lilla grupp om mycket av daglig fokus och framtidsdrömmar upptas av ett osäkert rättsläge.

Utse någon roll på en myndighet eller organisation som har ansvar för att underlätta kommunikation, påverkan och informationsspridning inom området. Viktigt att denna funktion har god insikt och kontakt med de organisationer som finns inom fåbodbruket.

Förslag på deltagande aktörer

Lokala och regionala fåbodföreningar och olika fåbodlag, Skogsbolag, Länsstyrelsen, Lantmäteri, kommunalråd, mark- och skogsägare, kommuners stadsplaneringskontor, LRF, SKL, Friluftsrådet, samebyar, regionförbund, skoteruthyrare, STF, KSLA. Och inte att förglömma, grannar, fritidshusägare, upplevelseföretagare, etc.

Kopplingar

Handlingsplanen gällande myndighetssamordning.

Bärighet på de samtal som nu förs kring allemansrätt och äganderätt inom LRFs olika lokalavdelningar.

Handlingsplanen för rovdjursförvaltning

Förslag till genomförande

Praktisk nivå

Utse lämplig roll på en myndighet eller organisation som har ansvar för att underlätta kommunikation och informationsspridning inom området. Här kan man också beakta om det lokala initiativet skall ha en koppling till de mer lokala påverkansroller som vi ger förslag på inom t.ex. området marknad och försäljning. Förmodligen gynnas denna nivå av att komma så nära verkligheten och berättas genom ett gott rykte och exempel snarare än att man bara kan ladda ner ett dokument.

Politisk nivå

Utse lämplig roll på en myndighet eller organisation som har ansvar för att underlätta kommunikation, påverkan och informationsspridning inom området. Viktigt att denna funktion har god insikt och kontakt med de organisationer som finns inom fåbodbruket.

Tidsplan

Kontinuerligt till rättsläget förtydligats

Resursbehov

Praktisk nivå

En fjärdedel av en heltidstjänst borde över tid vara en rimlig resursåtgång för detta initiativ. Eventuellt också en del av en eller fler lokala resurser enligt beskrivning under genomförande.

Politisk nivå

Resurser för detta borde finnas inom berörda organisationer, det handlar nog snarare om att förtydliga och fokusera just på fåbodkopplingen. Av den anledningen väljer vi att inte ange kvantifierade resursbehov inom detta området.

4. Handlingsplan för ökad lokal förädling och slakt

Idag hänvisas många brukar till de gängse mer industriella alternativ som finns för att förädla det man producerar. Med förädling menar vi när man vill ta nästa steg i värdekedjan som t.ex. mjölk/grädde till ost, slakt av djur för att säljas som kött, etc. Vi tror att man i ökad grad skulle kunna stimulera tillväxten inom området genom att erbjuda enklare åtkomst och lösningar som är anpassade efter fäbodbruket förutsättningar.

Mål

Att öka andelen fäbodbrukare som förädlar sina varor i sin närmiljö samt att den totala volymen fäbodproducerade produkter som når kunderna ökar.

Syfte

Att tillvarata de ekonomiska möjligheter som finns med ökad förädling samt att tillgodose att de värden som produceras inte tappas bort i en industrialiserad process som är anpassad efter en helt annan djurhållning än vad fäbodbruket har.

Nuläge

I dagsläget är det relativt vanligt att man har mejeri på sin fäbod, dock är vårt intryck att de flesta har enkla anordningar med relativt lite kapacitet. För de som vill kan steget vara stort att utröna hur man kan öka sin kapacitet och därmed intjäning. Flera har uttryckt att man är intresserad av hur det skulle kunna bli mer mängd men fastnar snabbt i balansen mellan kultur, arv och lönsamhet.

- Man har som lantbrukare en självbild av att vara producent, detta innebär att man är nära produktionsfrågor men att förädla i större mängd upplevs som svårt och tidsödande.
- Ett dåligt samvete mot tidigare generationer om man skulle sluta använda "mormors ystkar" till förmån för något större och modernare.
- När det gäller slakt är de allra flesta hänvisade till att anlita "vanliga" slakterier och transportsätt vilket i huvudsak får tre konsekvenser:
 - Djuren blir stressade tiden innan slakt vilket innebär att mycket av den goda kvalitet som man producerat fram försvinner.
 - Alternativet att slakta lokalt och förädla finns inte eller känns krångligt så därför väljer de flesta att sälja till ett lågt pris till ett slakteri som har en automatiserad process.
 - Identiteten på djuret går förlorad i den industrialiserade processen vilket innebär att varken producent eller konsument kan tillgodose se sig värdet av att man producerat på fäboden.

I detta område finns en solklar koppling till området marknad och försäljning då detta handlar om att skapa förutsättningar för och att öka värdet på det som skall marknadsföras.

Förslag till aktiviteter

Driva utbildningsinsatser för att tydliggöra värde och effekter av en ökad förädling nära källan. Påvisa både rent kvalitetsmässiga fördelar men också de ekonomiska effekter de får med att kedjan produktion-förädling-marknadsföring för med sig.

Etablera ett antal mobila mejerier och slakterier som finns att tillgå i de län där fäbodbruket finns. Dessa bör finnas som en subventionerad stödinsats för att förenkla för de brukare som vill öka sin produktion och förädling.

Det som möjliggörs med dessa mobila enheter bör sedan kopplas till andra instanser aktiviteter såsom t.ex. Eldrimners olika insatser för svensk matkultur.

Förslag till genomförande

Vi tror att detta skall drivas av en oberoende part som får sin finansiering från en eller flera myndigheter. Tankemodellen är ett upplägg liknande Eldrimner.

I grunden bör detta vara en möjlighet som erbjuds och som är frivillig att använda, i sak tror vi att om detta initiativ ligger under eller tillsammans med t.ex. Eldrimner så uppstår positiva effekter på den naturliga kedja som uppstår.

Genom att tillsätta resurser som har ett tydligt övergripande mål och som genom sina insatser kan öka initiativen och minska antalet hinder för att få till en positiv rörelse inom området tror vi kommer att gagna fäbodbrukets utveckling i stort och pådriva en förbättring av de regelverk som låser brukare som vill utveckla sin verksamhet.

Förslag till tidplan

Vi tror att detta initiativ bör vara över (minst) 2-3 år

Resursbehov

2-3 heltider med en variabel fördelning över aktivitetsperioden samt direkta kostnader i form kostnader för etablering och löpande utgifter. (Detta är att ses som ett alternativ till andra ekonomiska stöd som finns idag)

Konsekvensbehov

Idag finns enstaka aktörer inom främst slakt men det bedöms vara för få aktörer samt att antalet djur som en enskild fäbodbrukare har inte når upp till kritisk massa för att det skall bli ekonomiskt försvarbart. Man bör utreda om ett helt eget initiativ eller samarbete med etablerade aktörer är att föredra.

En helhetsbild bör etableras så att man t.ex. förstår hur befintliga lokala mejerier och slakterier påverkas av detta initiativ.

Kopplingar

Här finns tydliga kopplingar till det som Eldrimner har i sin verksamhet idag.

Säkerligen finns initiativ hos de olika länsstyrelserna, etc. som syftar till mer eller mindre samma målbild som vi påvisar här.

Koppling till myndighetssamordning och regelverk finns eftersom det idag upplevs som mycket krångligt att förändra sin livsmedelsnära verksamhet.

Exempel på resultat

Kött och mejeriprodukter som verkligen håller den kvalitet som ursprunget innehåller.

Genom att få en obruten högkvalitativ kedja borde marknad mot t.ex. gourmetrestauranger och mycket medvetna konsumenter öppnas i en högre grad.

Detta innebär i sin tur möjligheter att få bättre betalt och att över tid öka den enskilda fäbodens varumärke genom att man har starka referenser att hänvisa till.

Den ekonomiska tillväxten borde gynnas av att man kan producera större volymer från fäboden. Kombinationen med höjd kvalité och marknadsföring ger bättre betalt och ger även en spridning till kundgrupper som är beredda att betala ett högre pris än de kundgrupper som vi upplever att fäbodbrukarna vänder sig till idag.

Detta borde kunna jämföras med t.ex. Schweiz och Österrike där man har en stor andel produkter på marknaden som härrör från lantbruk liknande våra fäbodbruk.

Vi tror också att den mentala effekten hos fäbodbrukaren är påtaglig här. Många är de som har påtalat den relationen man utvecklar till varje individ i besättningen. Genom att möjliggöra t.ex. slakt i närmiljö tror vi flera skulle känna en större värdighet och stolthet över den slutprodukt som uppstår.

5. Handlingsplan för marknadsföring och försäljning

En grundförutsättning för att utveckla de ekonomiska förutsättningarna och att kunna skapa fler och livskraftiga företag inom fäbodnäringen är att man tar till vara de möjligheter som finns med marknadsföring och försäljning.

Mål

Att öka andelen fäbodbrukare som aktivt jobbar med marknadsföring och försäljning av sina tjänster och varor som produceras med fäboden som utgångspunkt.

Syfte

Att öka kunskapen om marknadsföring och försäljning så att detta blir ett naturligt inslag i verksamheten.

Nuläge

I dagsläget är få fäbodbrukare orienterade om vad en aktivitet inom området skulle innebära för deras verksamhet och intäkt. Orsakerna till detta är säkerligen många men bland de viktigaste tror vi är;

- Man har som lantbrukare en självbild av att vara producent, detta innebär att man är nära produktionsfrågor men andra områden känns ”stora” och abstrakta.
- Tiden räcker inte till att ta fram koncept och utveckla sina egna idéer kring försäljning. Lantbruksföretaget i sig är tidskrävande.
- Generationsfrågan har säkert en del i denna fråga, tidigare var rollerna i en näringskedja definierade och statiska, men idag ändrar sig förutsättningar och roller i en historiskt sett, snabb takt.
- Kunskapen om olika sätt att marknadsföra och sälja ser vi som generellt sett låg vilket innebär att även om viljan finns så är kunskapsluckan så stor att de som är intresserade inte kommer till aktivitet och resultat som motiverar till ytterligare aktiviteter och kunskapshöjning.
- Den omvärldsbild som många har är väldigt lokal. Man säljer till de man känner och har relation till eller så är det förbipasserande eller en butik/marknad i närheten. I kontrast till detta står en utveckling som mer och mer blir global när det gäller försäljning och marknadsföring.

Vi tror att genom att nå kunder och samarbetsparter i områden där den naturliga tillgången till produkterna och tjänsterna är liten, så ökar möjligheten att få ett starkt varumärke och därigenom ta bättre betalt.

Utgångsläget har aldrig varit bättre ur ett marknadsperspektiv med den digitaliseringsvåg som går genom många branscher. I dag köper privatpersoner t.ex. en sällanköpsprodukt som glödlampor på nätet direkt från Kina.

Detta möjliggörs genom handelsportaler som t.ex. Aliexpress, där portalen och den som erbjuder en vara är den aktiva parten, då uppstår en möjlighet till tillväxt och att ta bättre betalt.

Idag finns efterfrågan hos kunder när det gäller alla de värden som fäbodbruket producerar, men vägarna för att nå till källan och den som erbjuder produkten/tjänsten är för krånglig, detta resulterar i att färre varor/tjänster omsätts för mindre pengar än vad som är potentialen. Det är helt enkelt för svårt att vara kund till fäbodbruket. Hur skall en barnfamilj i Göteborg göra för att köpa kött eller ost som är producerat på en fäbod?

Förslag till aktiviteter

Skapa ett forum för marknad och försäljning som stimulerar kunskapshöjning och informationsutbyte.

Informationsspridning som informerar om lyckade initiativ och som också tillhandahåller "recept" i form av handfasta råd och metoder för att åstadkomma ett liknande resultat utifrån sina egna förutsättningar.

Kursprogram och inspirationsföreläsningar för att locka till lust och motivation inom detta område, här krävs en tydlig satsning och uthållighet eftersom många inte ser detta som "sin fråga".

Utvärdera etablering av en marknadsportal där man underlättar kontakten mellan köpare och säljare, detta underlättar för konsumenten att hitta det man söker samtidigt som man förenklar för det stora flertalet som har ett erbjudande. Man kan jämföra idén med blocket.se, hemnet.se, aliexpress.com de är alla exempel på marknadsplatser där man genom ett långsiktigt arbete har etablerat en naturlig plats för många olika aktörer att mötas. Helt enkelt en hederlig bondmarknad i sitt syfte men på nätet och med en helt annan marknadspotential.

Ett bra exempel på detta är REKO-ringar som startade i Finland men som nu också etablerar sig i Sverige. Här handlar det om att någon sprider kunskap och rullar igång initiativet så kommer denna "ny-gamla" marknadsplats göra jobbet mer eller mindre av sig självt. För mer info: <http://www.naringsbloggen.se/livsmedel/2016/04/22/reko-ett-framgangsrikt-koncept-for-direkthandel/>

Utvärdera certifiering och klassificeringsbehov är en viktig punkt som möjliggör enklare marknadsförutsättningar för den enskilde. Dock är processen både omfattande och krånglig att få en klassisk certifiering att de flesta vi pratat med inte är intresserade att gå in i frågan. Här bör man utvärdera om de här ovan föreslagna aktiviteterna kan utgöra ett slags "light-alternativ" till certifiering genom att man skapar en marknadsplats som i sig har ett antal kriterier för att få vara med. Jämför med t.ex. Airbnb.com som har skapat en global plattform som ger en trygghet och etablerad nivå för vad köpare och säljare kan förvänta sig på respektive sida i affärsöverenskommelsen. Eldrimners certifieringsarbete för mathantverk är något som fler fäbodbrukare skulle kunna "haka på".

Gynna upprättandet av lokala inköpsföreningar att kunna svara mot exempelvis kommuners upphandlingskrav för offentlig verksamhet. Detta skulle möjligt kunna ske i form av IOP, idéburna offentliga partnerskap.

Förslag till genomförande

Vi tror att detta skall drivas av en oberoende part som får sin finansiering från en eller flera myndigheter. Tankemodellen är ett upplägg liknande Eldrimner.

I grunden en möjlighet som erbjuds och som är frivillig att använda, i sak tror vi att om detta initiativ ligger under eller tillsammans med t.ex. Eldrimner så uppstår positiva effekter på den redan etablerade verksamheten i form av att man även får ökad avsättning av de varor som man tidigare "bara" har fokuserat på att förädla.

Genom att tillsätta resurser som har ett tydligt övergripande mål och som genom sina insatser kan öka initiativen och minska antalet hinder för att få till en positiv rörelse inom området tror vi kommer att gagna fäbodbrukets utveckling i stort och även minska de politiska och kulturella hinder som finns idag.

Förslag till tidplan

Vi tror att detta initiativ bör vara över (minst) 2-3 år

Resursbehov

1-2 heltider med en variabel fördelning över aktivitetsperioden. Direkta kostnader kopplade till de omkostnader som uppkommer för att driva initiativet.

Konsekvensbehov

Gällande marknadsportal bör man utvärdera vem som skall vara huvudman för denna/dessa. Skall det vara en myndighet, en förening eller kanske en privat aktör som ansvarar för etablering och framdrift. Oavsett val behövs en stöttning och backup från en större part så att man har möjlighet att göra en grundinvestering i både marknadsföring och infrastruktur.

Kopplingar

Den kulturella aspekten kan inte frånses inom detta område, på träffarna ville de allra flesta prata sakfrågor och problem och var inte intresserade av att titta på möjligheter som man inte "kunde ta på". Här bör man beakta att insatserna inom detta område också behöver stötts av kulturella och normbrytande insatser.

Exempel på resultat

Bara genom att fäbodrar som tar emot besökare skulle använda Tripadvisor skulle öka besöksantalet flerfald, idag använder ingen Tripadvisor enligt vår enkät. Med tanke på att Tripadvisor idag är upplevelsebranschens största påverkare ger det en bild av var nuläget är. Detta i sak är enkelt att åstadkomma men någon måste driva initiativet och hjälpa till med kunskap och motivation för att få det stora det individuella att skapa en helhet som gör att många kan och vill ta del av ett erbjudande.

Många uttrycker att man inte får betalt för det man upprätthåller i form av tradition och kulturarv samtidigt tycker man att det inte känn rätt att ta betalt i form av entré eller för sina tjänster. Detta beror till stor del på hur man ser på sig själv, i detta fallet som producent, inte att man tillhandahåller upplevelser.

"Det är många som vill komma hit och besöka oss men vi har inte tid att ta hand om dem, vi har våra sysslor att sköta"

Genom detta initiativ skulle flera människor utanför fäbodbruket få möjlighet att få unika upplevelser samtidigt som brukaren får en möjlighet till ökade intäkter. Det går att ta betalt för både osten och berättelsen! Det kanske till och med är berättelsen som har det stora värdet för de allra flesta? Kanske ska det finnas en guide kopplad till varje fäbod som gör att man både kan producera produkter och upplevelser, detta skulle ju skapa ännu mer sysselsättning.

6. Handlingsplan för smarta småjordbruk med god djurvälstånd

Nuläge

Vi ser att inom gruppen fäbodbrukare finns de som även beskriver sig själva som småbrukare. Det finns hos dessa en annan idé kring verksamheten. Antalet djur kan vara 5 eller färre, gårdsmiljön är äldre och pengar för att bygga om till exempelvis godkända ligghallar finns inte, alternativt vill man bygga om efter eget huvud och i liten skala. Dessa möter, istället för ett anpassat regelverk, dispenser från ett som på olika vis inte går att applicera på den egna skalan och djurhållarens kunskaper om sin egna verksamhet. I samtal förstår vi att detta främst gäller för uppfyllandet av god djuromsorg. Insatser för investering i gårdsmiljön alternativt rådgivning passar inte heller verksamhetsinriktningen.

Mål

God djuromsorg på små gårdar med bibehållen näringsverksamhet inom denna sektor/bransch. Att brukare inte lägger ner sin verksamhet.

Att unga kan ge sig in i jordbruksbranschen utan att ha ärvt en gård, alternativt köpt/förvärvat inom familjen.

Att nya idéer om hur man når målet god djurvälstånd på små gårdar och fäbodan kommer fram. Att nya lösningar och idéer för små gårdar utvecklas i samspel med att djurhållares kunskaper tas tillvara.

Att tillvarata och öka kunskapsspridningen mellan dessa mindre gårdar.

Lösningssökande samtal mellan djurhållare och djurskyddsnärare är problemfokuserad. Att lämna känslan av att djurskyddskontroll är till för att "leta fel" och att förklaringen som ges är "lika för alla".

Syfte

Att skapa ett utrymme och en synlighet för mindre lantbruksföretag och småbruk i tolkning av hur uppställda djurskyddsregler förväntas efterlevas.

Visa att det går att bedriva en verksamhet i en mindre skala och att det finns en känsla av rimlighet, förståelse och samarbete från myndigheters sida. Vi tror att detta skulle skapa engagemang och egna visioner och samtidigt vara en grogrund för innovativa idéer.

Förslag till aktiviteter

Hitta ägare för ett forum för ett jordbrukande i en mindre skala. Samla kunskapsbärare som vet vilka hinder som finns för utveckling av mindre jordbruk. Liksom Eldrimner idag utgör en kunskapskälla för mathantverket behövs kunskapskälla, bollplank och nätverk för denna skala.

Förbättra hur regelverk möter fåmans- och enmansföretag med bästa effekt, både för företagare och måluppfyllelse av regelverk. Exempel enligt arbetsmodellen *Tillväxt och Tillsyn*.

Jordbruksverket bör utreda hur tillåtande regelverk kring gårdsslakt och slakt med kulgevärsmetoden kan se ut. Bedövning och avlivning av frigående nötkreatur på gården för vidare bearbetning på slakteri med målet att avsluta en djurvänlig, frigående djurhållning på ett konsekvent sätt med maximalt djurskydd, stressfri hantering och förbättrad köttkvalitet.

Utred stöd för byggande av slakterier som verkar i mindre skala skulle; moduler, fasta eller mobila, anpassa hanteringsregler, exempelvis administrativa kostnader för avfall, för mindre slakterier och mejerier, öka utnyttjandegraden av viltslakterier?

Diskutera och utveckla hur en egenkontroll för djurvälldfärd på små gårdar, liknande HACCP, skulle kunna utformas. Öka samarbetet mellan djurskyddskontroll och djurhållare för att nå målpuppfyllelse god djuromsorg och växande näringsverksamhet inom småbruk. Bekräfta kunskaperna hos de som håller sig med egen tjur. Utveckla dessa. Visa på bra alternativ för hur enkla lösdrifter kan byggas för den här skalan av djurhållning. Inrätta stöd för innovativa idéer kopplade till djurvälldfärd på små gårdar.

Anordna gårdsbesök förslagsvis i fäbodlänerna, möt djurhållare för att på plats diskutera god djuromsorg kopplat till byggnaders utformning och verksamhetens upplägg.

Processer kopplade till jordbrukarstöd, många olika utskick om olika saker vid olika tidpunkter. Angående ansökningar i SAM: Hjälp att ändra/överklaga om ansökan till SAM blivit fel. Göra SAM-Internet lättare, gör det möjligt att ansöka utan e-legitimation, kommunicera beslut tidigare.

Hur nå "okonventionella" lantbrukare med information om jordbrukarstöd och insatser? Ej medlemmar i LRF eller Växa? De som inte är "ägare" av ett produktionsplatsnummer? Vem är den nye lantbrukaren?

Förslag till genomförande

Dessa olika initiativ bör ledas av landsbygdsutvecklingsenheten på Jordbruksverket och bedrivs i samarbete med Växa och företrädare för djurskyddskontrollen på Länsstyrelsen.

Resursbehov

Resursbehovet i dessa insatser står i förhållande till vilken målsättning som sätts. Huvudfrågan menar vi är att någon (roll) har uppdrag och avsatt tid att driva frågan framåt för att på det sättet bli långsiktig och över tiden växa i insats och utfall.

Kopplingar

Här finns det en tydlig koppling till stimulansinitiativet som berör samordning myndigheter emellan men också till hållandet av lantraser.

Vi tror att ett sådant här förslag skulle ge positiva effekter på tilltron till myndigheter då detta förutsätter ömsesidig respekt för kunskap om den egna verksamheten och djuren.

Exempel på resultat

Att djurhållares egna innovationsrikedom kommer till sin rätt och att smarta lösningar för djurhållning i mindre skala arbetas fram.

Bättre djurhälsa på små gårdar.

Bättre kontakter mellan djurhållare och myndighet.

7. Handlingsplan för att lyfta positiva värden och skapa goda relationer inom och utanför gruppen fäbodbrukare

Nuläge

Vi tror att det finns ett stort behov av att lyfta fram de positiva faktorerna inom fäbodbruket och i kombination med andra initiativ eftersträva en förändring av de normer och polariseringar som finns inom fäbodmiljön.

En reflektion från oss efter de samtal på workshops vi har haft är att det finns en stor risk för att man älskar ihjäl sin tradition genom att ha normer för vad som är ok och inte i fäbodbruket. Fäbodkulturen behöver vara välkomnande och inkluderande för att yngre ska vilja ta över eller starta nya verksamheter.

Mål

Att över tid skapa en positiv och lustfylld upplevelse av fäbodbruket och dess värden både inom och utanför den egna kretsen.

Syfte

Att definiera en vid syn av fäbodbrukande så att så många som möjligt får plats, känner sig hemma och att även nya brukare får enkla och bra förutsättningar att bli fäbodbrukare samt att inom det skapa forum för nätverkande, kompetenshöjning och informationsutbyte.

Nuläge

En röd tråd i alla workshops är behovet av samverkan inom fäbodnäringen. Behovet visar sig både som direkt efterfrågat och som tydliga tecken på att det saknas i de diskussioner som uppkommer och även genom de problem man belyser. Vardagliga behov som man belyser kan lösas eller underlättas av att man delar på "best practice" genom exempelvis enkla handledningar för vanligt förekommande utmaningar.

Många ger uttryck för en ensamhet och att det är oerhört jobbigt att driva de flesta frågor själv. Vi tar del av vittnesmål om psykisk ohälsa hos sig själva eller hos någon man känner.

Vidare är det tydligt för en utomstående betraktare att den kultur som råder inom fäbodrörelsen är att innan man blir insläppt och har något att säga till om så ska man minsann uppfylla ett antal villkor och verkligen synas i sömmarna om man vet vad man pratar om.

För vår del har en del av detta uppdrag varit att uppmärksamma hur vi själva blivit bemötta när vi sökt kontakt och genomfört vårt uppdrag. Intrycket varierar stort ifrån att vi har bemötts direkt fientligt med förtäckta hot till att verkligen känna oss välkomna och uppskattade för att vi är med och bidrar positivt.

Just dessa kulturella uttryck är något man pratar om sig emellan och även med oss på fikastunden eller genom att stanna kvar eller ringa upp efter mötet, det är dock inget man tar upp i grupp. Ett antal personer hörs mycket och tycks därmed föra gruppens talan men

i de enskilda samtalen kommer många kommentarer om att man är trött på en negativ och problemorienterad frågeställning inom fåbodbruket.

Någon sa självkritiskt under ett möte *"vi är ju de sista överlevarna så det är väl inte så konstigt att den här miljön är full av individualister"* och kanske ligger det mer sanning än vad vi först förstod i det. Att vara individualist har förmodligen varit en bra överlevnadstaktik samtidigt som förutsättningarna att få tillväxt framåt snarare kommer från att samverka. En nöt att knäcka men förmodligen ack så viktig!

Förslag till aktiviteter

Skapa ett forum som på ett aktivt sätt blir en samlingsplats och informationscenter för fåbodbruket. Fokusera på de mjuka frågorna som handlar om kultur, känslor och stolthet som motpol till alla de hårda frågor i form av regler och krav som omgärdar fåbodkulturen.

Utvärdera vem som har bäst förutsättningar att vara huvudman för och driva detta/dessa forum.

Driv kommunikation som enbart fokuserar på att belysa det positiva med fåbodbruk, värdet som skapas, dess effekter på djur och miljö, etc. när det gäller den nyanserade och faktainriktade kommunikationen tror vi att den kommer att komma utan särskilt initiativ.

Förslag till genomförande

Det har tidigare pratats om ett center för utmarksbruk men vi tror snarare att man skulle driva detta som en virtuell organisation där resurserna är så mycket som möjligt ute hos fåbodbrukarna och att informationen sprids med moderna teknik som ger möjligheter för många att ta del av det arbete som görs även om det görs på mer eller mindre individuell basis i sitt utövande.

Själva utgångspunkten för arbete blir alltså av underordnad betydelse vilket vi tror är positivt eftersom traditioner och förutsättningar skiljer stort mellan de olika geografierna och klustren av fåbodbruk.

Med modern teknik menar vi i detta fallet primärt informationsplattformar och de möjligheter som finns att sprida information och kunskap med både öppna och stängda kanaler.

Sociala medier är ett bra exempel på hur många kan ta del av enskilda händelser som sker långt från den egna verksamheten men som i helheten har stor betydelse för förutsättningar och vad som är möjligt att åstadkomma med en ökad omvärlds-uppfattning.

Förslag till tidplan

Vi tror att detta initiativ bör vara över (minst) 2-3 år

Resursbehov

1-2 heltider med en variabel fördelning över aktivitetsperioden

Konsekvensbehov

Inga kända

Kopplingar

Denna aktivitet har tydliga kopplingar till förslaget om marknadsföring om försäljning, dessa kan med fördel förmodligen samordnas men bör bestå av olika resurser för att behålla skärpan i respektive initiativ.

Exempel på resultat

Bilden som förmedlas både internt i fäbodmiljön och i media är till största delen problemorienterad. Med detta initiativ skulle man över tid kunna förflytta den bilden till att handla om de starka unika värden som fäbodbruket skapar. Detta gör sig dock inte av sig själv, utan här kan man jämföra kraften som finns hos bloggare, tidningar, etc. som faktiskt över tid genom upprepning och långsiktighet kan påverka bilden av både sig själv och andra. Nutidens kommunikationsmöjligheter erbjuder storytelling och gemenskap utan att vara bundet till en geografisk plats som tidigare var tvunget för att få till denna viktiga del i att forma och utveckla en kultur. Genom att driva initiativ som detta ger man verktyg och kanaler till den stora berättartradition som man verkligen kan ta på i mötet med de enskilda fäbodbrukarna.

8. Handlingsplan för miljöersättning och målformulering för fåbodbruk

Nuläge

Jordbruksverket är ett av fåbodbrukets närmsta part i och med att denna myndighet i form av ett specifikt stöd direkt adresserar fåbodbruk. På så vis är Jordbruksverket med och beskriver och driver brukningsformen i olika riktningar på grund av hur villkoren för stödet är utformat. På samma vis sker inte hos andra myndigheter som är minst lika, om inte mer, direkta i sakfrågor såsom NVV, Skogsstyrelsen och Lantmäteriet. När det finns ett stöd som heter "Fåbod i bruk" kommer det att behöva spegla en kunskap om vad en fåbod är samt vad som önskas uppnå med stödet.

Behov

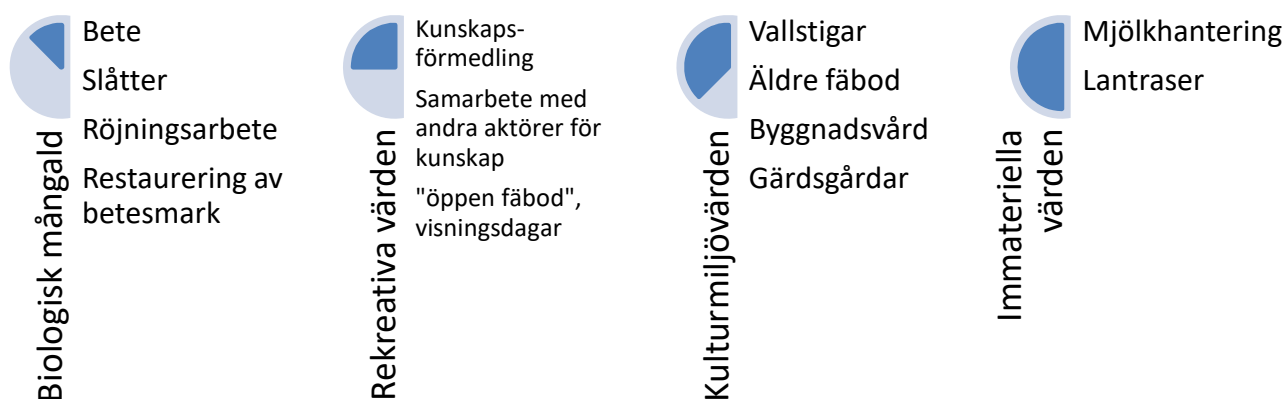
Vi ser två olika behov:

1. Förtydliga målbilden för fåbodbruk i Sverige, komplettera numerära mål med kvalitéer som önskas uppnås med utbetalning av miljöersättning. Gör detta i kombination med andra myndigheter.
2. Betala ut en miljöersättning som väger in fler aspekter av vad fåbodbruket producerar och representerar. Gör detta i kombination med andra myndigheter.

Förslag till aktiviteter

1. Gör det lättare att under åren diskutera och kommunicera uppdateringar och förändringar av "åtagandeplaner för ingångna avtal. Exempelvis angående möjligheterna att avbryta ett åtagande alternativt fortsätta ett år i taget. Det skulle göra det enklare och tryggare för brukare som länge haft en fåbod igång men som inte vet hur närmaste framtiden kommer se ut. Möjligheten att avbryta ett 5 årigt avtal finns men få känner till detta och få litar på att det kommer att det kommer gå den dagen man ansöker om ett sådant avbrott. Oron över att bli återbetalningsskyldig för tidigare år hindrar. Det går inte att få betalt i efterhand för det som utförts. "Så här många djur hade jag här den här sommaren, de här fick åka hem tidigare pga. (orsak)". Besök fåbodar varje sommar.
2. Det önskas ett ersättningssystem för fåbod/säterbruk i sig som inte bygger på bete och som tydligare uppmuntrar och tillvaratar de olika kvalitéer som representeras i fåbodbruket men som även är anpassat efter de olika förutsättningar som finns för respektive företagare och plats. Dessa kan vara både det som idag premieras; betespräglade fåbodmiljöer, men också de fåbodar som uppvisar rekreativa värden och de som har, skapar och förvaltar kulturella värden såsom att fågator och vallningssystem fortfarande är i bruk. Detta utan att det skapas en hierarki fåbodar emellan utan att man istället ser de olika kvalitéerna som kommer ur de olika företagens viljor och idéer kring sin verksamhet. På ett sådant vis skulle Jordbruksverket kliva in i arbetet med att värdera och stödja de fåbodar vars verksamhet visar ett traditionellt kunnande och som i sig representerar ett

immateriellt kulturarv. I ett sådant system frångås tankesättet att det finns en hierarki, en idé om "en riktig fäbod" utan istället skulle det visas tydligare vad de olika fäbodbrukare utför genom sin verksamhet. En del innehar alla komponenter, andra en del av de olika.

Figur 34: En bild för att visa på den uppdelning mellan kvalitéer som skulle ge en tydligare bild av vad som avses med fäbodbruk och där målformuleringar är tydliga i utformning av stöd och ersättning.

Förslag till genomförande

Utarbetandet av detta miljöersättningssystem bör ske i nära samråd med Länsstyrelse, Jordbruksverkets miljöersättningsenhet och CBM. Att miljöersättningsenheten redan har ett sådant system under arbete och att man bör se fäbodmiljön som en del i det.

Förslag till tidplan

Vi tror att detta initiativ bör drivas för att kunna testas i nästa landsbygdsperiod.

Resursbehov

Vi tror att resurser till detta redan finns på ansvarig myndighet, men att Skogsstyrelsen samt kulturdepartementet bör bjudas in för diskussion.

Kopplingar

Direkt koppling till handlingsplanen gällande myndighetssamordning.

9. Handlingsplan för lantraser i fäbodbruket

Vi tror att det finns ett stort behov av att öppna upp för nätverkande mellan djurhållare, rasföreningar, Växa. Träffar och kunskapsseminarier för ett utbyte av erfarenheter och sammanlänkande av olika grupper. Därtill att fäbodbrukare med kunskap bör kopplas samman med de som vill in i branschen och lära sig om raserna och hållandet av dessa in situ.

Identifierade behov

- Att med större lätthet få tag i rekryteringsdjur inom fåraveln.
- Kontakt för rådfrågning och rådgivning i mindre djurbesättningar. Idag sker en sådan kontakt inofficiellt och personligt. Råd och information om djurhållning inom denna bransch. Att möta de djurhållare som upplever sig stå utanför gängse idé om produktion och norm kring jordbrukande och djurhållande i större skala.
- Semin
- Tillåtande regler att hålla egen tjur
- Bra ko-veterinärer
- Kontakt mellan äldre och yngre
- Att själv få transportera sina djur när dessa ska säljas som livdjur till annan brukare.
- Rådgivning och kunskap kring hållandet av hushållskor och mindre djurgrupper. Växa och Semin arbetar inte gentemot djurhållare med färre djur. Rådgivning angående både stall och avel kopplat till en mindre besättning som arbetar utifrån sina djur men med fler verksamheter.

Förslag till aktiviteter

Sammanlänka äldre kunskapsbärare med yngre. Föreningen Sveriges Småbrukare har initierat ett mentorsprogram med lantbrukare för intresserade som vill starta, lära sig mer om djurhållning, ta över eller utveckla en egen verksamhet. Undersök vilken roll Jordbruksverket skulle kunna inta gentemot detta initiativ.

Serie med olika kunskapsseminarier i form av gårdsvandringar och gårdsbesök på fäbodar. Startmöte skulle kunna vara på Svedbovallen för diskussioner om kunskaper och in situ bevarande. Detta för erfarenhetsutbyte djurhållare emellan där även länsstyrelsen medverkar liksom Växa och aktuella grupper för lantraser.

Ta fram en för denna skala tillämpbar rådgivning, förslagsvis i samarbete med Växa och utbildningsnoder för djurhållning och naturbruk. Andelsjordbruk finns exempelvis utvecklat på naturbruksgymnasiet.

Ta fram en virtuell handbok om hållandet av hushållskor där det både finns handfasta råd om djurhälsovård för kor men även var och hur man exempelvis får tag på utrustning såsom smörkärnor, enklare pastöriseringsmaskiner etc. Denna kan även innehålla information om forskningsresultat, pågående projekt och vara sammanlänkande rasföreningar emellan. Bör ej drivas på ideell basis.

Diskutera med VÄXA och avelsföreningar hur man bör nå mindre besättningar och få större gehör för att delta i härstamningskontrollen. Bättre byten av tjurar och bättre

tillvaratagande av hur semin tillsammans med avelsföreningarna kan motverka mera inavel.

Förslag till genomförande

Att utse ägande och drivande part (myndighet eller organisation) som får en tydlig målsättning inom området. Definiera målsättning i förhållande till de initiativ som redan finns för att på det sättet skapa en tydlighet kring effekterna för fäbodbruket och de speciella förutsättningar som finns inom denna miljö.

Driva, samordna och övervaka initiativ som syftar till måluppfyllelse både genom direkta (egna) initiativ men också genom att bidra i och påverka andra initiativ och organisationer som har intresse inom området.

Förslag till tidplan

Initiativet bör drivas under minst en treårsperiod för att få en påverkan och långsiktigt resultat.

Resursbehov

Uppskattningsvis en halv heltid, dock mycket beroende på ambition och målsättning med initiativet. Resursen behöver inte nödvändigtvis vara kopplat till en individ eller roll.

Konsekvensbehov

inga kända då detta i stort går ut på att ta till vara och rikta redan initierade aktiviteter.

Kopplingar

Ska det vara intressant att ha fler lantraser i form av exempelvis mjölkande fjällkor och rödkullor ska det vara lätt att vara djurhållare för små besättningar av mjölkande djur även resten av året, därav kopplingar till handlingsplanen för både ökad djurvälldfärd på fäbodan och handlingsplanen för myndighetssamordning.

Gällande nätverkande är denna handlingsplan även kopplad till handlingsplanen för Fäbodbrukets gemensamma nämndare om behovet av att sprida kunskap och kontakter inom gruppen.

Exempel på resultat

- Lättare att hitta ersättningsdjur av lantras den dagen det behövs.
- Bättre samarbete rasföreningar emellan och att fäbodbrukare blir delaktiga i avelsarbete för lantraserna.
- Känslan av att djurhållare står utanför gängse produktion och norm kring jordbrukande och djurhållande av större skala behöver nås av kunskap och kontakter som inte enbart är inofficiella som det idag verkar vara. Om djurhållare stöter på problem eller har frågor idag har man en äldre hushållningsbok till hjälp, alternativt ringer man en granne eller så har man tur som har kontakt med en bra veterinär.
- Lättare för de som idag står utanför branschen och kulturen att komma in, starta upp, förstå och hitta information.
- Bättre utkomst av Semins verksamhet när fjällraser insemineras.

Läs mer

Avhandlingar och offentliga utredningar

Sojdelius L-E., (2003) *Betesrätt vid fäbod* SOU 2003:116

Eriksson, C., 2013. *Fäboden som politiskt rum – Att vara fäbodbrukare i den gemensamma jordbrukspolitiken*, SLU, Uppsala

Rapporter

Heden, A-C., 2014. "Fäbodnäringens förutsättningar i Sverige Utvärdering av fäbodbruk, fäboddrift och utmarksbete i landsbygdsprogrammet 2007-2013", Rapport 2014:14, Länsstyrelsen Dalarna.

Fäboddrift ur ett brukarperspektiv Rapport 2008:12, (2008), Länsstyrelsen Dalarna

Wichmann Hansen L., 2016. *Handlingsplan för säterbruket i Värmland*. Länsstyrelsen Värmland

2010 *Levande fäbodar i Gävleborg – en uppföljning av miljömålet om fäbodbete*. Länsstyrelsen Gävleborg

Svedrup, H. (red), 2010. *Miljömål i fjällandskapet – En syntes av problemställningar knutna till förvaltningen av en begränsad resurs* Rapport 6366

Frisk M., Stadin E., 2016. *Behövs ersättningar till jordbrukare för skötsel av kulturmiljöer? – En utvärdering av miljöersättningen till natur- och kulturmiljöer i Sveriges landsbygdsprogram 2007-2013*. Riksantikvarieämbetet

Rabinowicz E., 2013. *Bonde söker bidrag – En ESO-rapport om effektivitet i det svenska landsbygdsprogrammet*. Finansdepartementet

Tunón, H., 2014. *Slutrapport: Utmarksbete – ett biologiskt kulturarv som resurs för en hållbar framtid*, Interreg, Naptek, Bioforsk

Tunón H., 2004. *Traditionell kunskap och lokalsamhällen – artikel 8 j i Sverige*. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala

Tunón et al., *Vägar framåt för CBD art. 8j* Centrum för biologisk mångfald

Hörnsten, C. 2017. *Slututvärderingar av landsbygdsprogrammet 2007-2013 – en sammanfattning*, Rapport 2017:1

Vägledning för fäbodturism -Turister i fäbodvallen slutrapport för projekt Gävleborgs fäbodförening (2010)

Artiklar

Kaerlein M., Blümlein B., 2015. "The landscape approach to restoring and maintaining cultural landscapes in Germany" La Cañada – number 30 winter 2015

Friman C. 2013. *Snålskjutsen* Artikel ur tidningen Filter

Övrigt

Dokumentation av seminarium *Fäbod och rovdjur för en rikare framtid* 7-8 maj 2013, Rovdjurscentret de 5 stora

Ljusdalsbygdens museum, Gävleborgs fäbodförening, CBM, Höskolan i Gävle, Ljusdals kommun 2010. *Förslag om ett "centrum för utmarksbruk"*

Regionala miljömål och landsbygdsplaner för respektive län

Bilaga 1. Ordlista

Kulgevärsmetoden

Bedövning av djur genom skjutning med kulgevär därefter avblodning och sedan transport av döda djur in till slakterier där urtagning och vidare bearbetning kan ske. Mer information om den här metoden i Katrin Schiffers doktorsavhandling *On-farm slaughter of cattle via gunshot method* (Shaker förlag, Tyskland)

Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen

Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen innebär att en ägare av en fastighet är berättigad att i vissa fall utnyttja en grannfastighets mark till bete för sina hemdjur. Endast fastigheters skogs- eller utmark som gränsar till varandra kan komma i fråga för gemensamt bete. Åker- eller ängsmark omfattas inte. Rätt till gemensamt bete enligt ägofredslagen gäller dessutom bara om det inte fanns något stängsel mot den angränsande skogs- eller utmarken den 1 januari 1933. Ägofredslagen spelar roll och tillämpas i mellersta och nordliga länen där fritt skogsbete förekommer i anslutning till fäbodan, fjälljordbruk och andra typer av småskaliga jordbruk.

Sedvanerätt

När betesmark som inte tillhör djurägaren nyttjas utan stöd av ägofredslagen eller av civilrättsliga avtal eller liknande överenskommelser.

Mulbetesrätt

Servitut på fastighet som avser rätt till bete på annans mark.

Nyttjanderätt genom urminnes hävd

Nyttjanderätt gällande fritt bete på annans mark med servitutslikande innebörd med stöd i 1734 års lag 1§ Jordabalken. Sedan 1972, vid införandet av nya jordabalken, finns inga lagar som stödjer nyttjanderätt genom det som kallats "urminnes hävd" men användandet av termen finns kvar på de platser där nyttjandet funnits i obruten tradition både före och efter ändringen 1972.

Ofri grund

Ett begrepp inom fastighetsrätt där en mark ägs av annan part än den som äger byggnader uppförda på marken.

Bilaga 2: Utdrag ur Jordbruksverkets upphandling

”3. Kravspecifikation

3.1 Omfattning

3.1.1 Orientering om uppdraget

Det svenska fäbodbruket är ett komplement till ett småskaligt gårdsbruk i skogs- eller fjällbygd. Det finns ett behov av att synliggöra det svenska fäbodbruket och att bättre tillvarata dess möjligheter. Utredningen ska bl. a beakta hur traditionell kunskap kring småskalig matkultur, traditionella växter och husdjursraser inom fäbodbruk och kulturmiljöer kan bevaras och utvecklas samt vara möjliggörare för att skapa nya arbetstillfällen. Målgruppen för uppdraget inkluderar samtliga svenska fäbodbruk oavsett storlek. Uppdraget ska göras med ett utifrånperspektiv och i nära samarbete med det svenska fäbodbruket.

3.1.2 Bakgrund

Det svenska fäbodbruket återfinns numera främst i de mellansvenska skogsbygderna och i det södra fjällområdet - Värmlands, Dalarnas, Gävleborgs och Jämtlands län. Det finns aktiva fäbodbrukare även i Västernorrland och övre delarna av Norrland. Det finns idag ungefär 250 levande fäbodar med djurhållning i någon form. Antalet fäbodar i bruk är nu mindre än en procent jämfört med vad som fanns på 1800-talet. Enbart i Dalarna fanns då uppemot 20 000 fäbodbruk.

3.1.3 Målsättning

Målsättning under avtalsperioden är att ta fram en handlingsplan för fortsatt utveckling av svenskt fäbodbruk. Handlingsplanen ska innehålla analys av nuläge, behov och möjligheter samt möjliga målformuleringar för fortsatt utveckling av svenskt fäbodbruk. Målsättning på längre sikt är att med denna handlingsplan som grund, skapa tillväxt och nya arbetstillfällen genom att det svenska fäbodbruket synliggörs och utvecklas i positiv riktning.

3.1.4 Leverans av resultat

I samband med slutredovisning ska en rapport lämnas som minst innehåller en analys av nuläge, behov och möjligheter samt möjliga målbeskrivningar. Rapporten ska även innehålla en handlingsplan som underlag för fortsatt utvecklingsarbete hos svenska fäbodbrukare.

3.1.5 Aktörer och samverkanspartners

Uppdragstagaren utför uppdraget i samråd med Jordbruksverket

3.1.6 Uppdraget

Uppdraget omfattar: - Analys av nuläge, behov och möjligheter, - Formulera möjliga mål, - Presentation av resultat i en rapport med handlingsplan.

3.1.7 Uppdragets tidsplan

Uppdraget påbörjas med planering direkt efter överenskommet avtal och pågår fram till 31 augusti 2017.”

Bilaga 3: Process- och arbetsbeskrivning

1. Research

Genomgång av tidigare publicerade undersökningar, rapporter etc. inom området.

2. Framställning av enkätfrågor

Här har vi tagit utgångspunkt i det material och indata som identifieras i punkt 1.

Det primära syftet med enkätfrågorna var att svara på upphandlingens grundfrågor, nuläge, behov och utvecklingsmöjligheter för att på det sättet få kvantitativa data att utgå ifrån vid framtagande av intervjufrågor och workshopunderlag.

3. Enkät – distribuerad via mail och post

Enkäten har framställts med moderna webverktyg och sms då vi tror att merparten av respondenterna föredrog att svara via ett webgränssnitt, de som inte hade tillgång till dator hade möjligheten att svara via post.

4. Djupintervjuer med utvalda svarande på enkäten

Ett antal svarande (ca. 20 st.) blir slumpvist utvalda för att svara på mer djupgående frågeställningar med utgångspunkt från resultatet från enkäten. Dessa intervjuer kommer att genomföras i diskussionsform och ges möjlighet att ge ytterligare nyans till frågeställningarna i undersökningen.

5. Sammanställning av enkät och intervjuresultat

Med enkät- och intervjuresultat som grund gjordes en första sammanställning av resultatet som lade grunden till de grafer och tolkningar som användes som underlag i workshops.

6. Workshop med utgångspunkt i enkät- och intervjuresultat

Utifrån nulägesanalys och den behovsbild som kommit fram i enkät och intervjuer gjordes en möjlighetsinventering, genom vårt ”utifrån och in” uppdrag. Möjlighetsinventeringen blev en viktig del i de workshops som kom att genomföras. Workshopen genomföras i valda delar enligt en metod som inspirerar till nytänkande och visionering. Workshops genomfördes i enlighet med de etablerade nätverk som finns eftersom de i huvudsak är organiserade geografiskt och på det sättet underlättade restider och därmed ökade deltagarantalet.

7. Sammanställning av slutligt resultat från enkät, intervjuer och workshops

Med utgångspunkt i resultatet från de tidigare stegen sammanställdes nuläge, behov och möjligheter att dels på en generell sammantagen nivå samt utifrån de olika intresseriktningar som finns inom fäbodbruket.

8. Redovisning av slutrapport innehållande;

- Nulägesanalys
- Behovsanalys
- Möjligheter utifrån nuläge och behov
- Förslag till målbeskrivningar och handlingsplan för fortsatt utveckling av svenskt fäbodbruk.

Infographic över nuläge och de tydligaste behov och möjligheter som identifierats.
(finns även som fristående PDF)

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling; Europa
investerar i landsbygdsområden

